

Vergaderjaar 2012–2013

31 263

Mensenrechtenstrategie voor het buitenlands beleid

Nr. 56

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 3 juni 2013

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken heeft op 3 april 2013 overleg gevoerd met minister Timmermans van Buitenlandse Zaken over:

- **de brief van de minister van Buitenlandse Zaken d.d. 14 februari 2013 inzake reactie op verzoek van de commissie voor BuZa inzake de inzet Nederland-Ruslandjaar 2013 (Kamerstuk 31 263, nr. 53);**
- **de brief van de minister van Buitenlandse Zaken d.d. 21 januari 2013 inzake bezoek Mensenrechtenambassadeur aan Rusland (15-19 oktober 2012) (Kamerstuk 31 263, nr. 52).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Eijsink

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Van Toor

Voorzitter: Eijnsink
Griffier: Van Toor

Aanwezig zijn zeven leden der Kamer, te weten: Van Bommel, Ten Broeke, Eijnsink, Omtzigt, De Roon, Servaes en Sjoerdsma,

en minister Timmermans van Buitenlandse Zaken, die vergezeld is van enkele ambtenaren van zijn ministerie.

Aanvang 17.00 uur

De **voorzitter**: Ik open de vergadering. Ik heet de minister, zijn medewerkers, de leden en de aanwezigen op de publieke tribune van harte welkom. De spreektijd voor de eerste termijn is zes minuten met twee interrupties.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. Maandag komt hij, Poetin, leider van Moeder Rusland. We vieren dit jaar het jaar waarin ooit een andere grote leider van Rusland, Peter de Grote, naar Amsterdam en Zaandam afreisde om daar veel te leren over onze scheepsbouw. Ik heb het even opgezocht; dat was in 1697, dus iets meer dan 300 jaar betrekkingen. Die vieren we dit jaar en we hopen dat het een mooi feestje wordt.

Minister **Timmermans**: We vieren toch 400 jaar betrekkingen?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ja, ik zei het verkeerd. Dat klopt: 400 jaar.

De **voorzitter**: Het is 400 jaar, maar de verwarring is alom. Ik geloof dat de minister zich getriggerd voelt.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Een interruptie van de minister, dat wil ik meemaken.

Minister **Timmermans**: Voordat er onduidelijkheid ontstaat: we vieren niks. We hebben een bilateraal jaar met Rusland. Dat is op zich reden voor een feest, maar er is geen bepaalde historische aanleiding voor dit bilaterale jaar.

De **voorzitter**: Dank aan de minister.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Hoe typisch calvinistisch van deze sociaal-democraat dat er wel over een feest gesproken mag worden, maar dat het niet gevierd mag worden. De minister moet dit toch wat vrolijker opvatten. Daar is ook alle reden voor.

Buiten de Europese Unie (EU) is Rusland, na de Verenigde Staten en China, de derde handelspartner voor Nederland met een import van vooral gas en staal van zo'n 16 miljard en een export van zo'n 6 miljard. Ook op het gebied van agrofood hebben we aan Rusland een belangrijke importeur. In Rusland liggen de supermarkten vol met Nederlandse groenten, fruit en vlees. De EU in haar geheel is de grootste handelspartner van Rusland: 41,9% van de Russische handel. Dat is vier keer meer dan de handel met China.

Er zijn wel risico's. Rusland is in 2011 na 19 jaar onderhandelen lid geworden van de World Trade Organization (WTO). Daarnaast heeft Nederland gestreefd en het is ook in het belang van Nederland. We streven naar vrijhandel omdat dit in ons belang is. Rusland is echter tegelijkertijd een land waarbij de nodige vraagtekens op economisch gebied gesteld kunnen worden. Ik wil met die vraagtekens beginnen omdat het risico van nationaliseren van overheidssectoren, zoals nu met de auto-industrie gebeurt, hand over hand aan het toenemen is. Daardoor

komt er een risico op importheffingen. Dat is niet goed voor de Europese binnenmarkt en de exporterende bedrijven en het is niet goed voor het verdienmodel van Nederland. Ik wil graag van de minister weten of er over die handelsbelemmeringen gesproken zal worden. Dat hoeft niet per se aanstaande maandag, maar in ieder geval in een breder verband. Maakt Nederland hiervan een punt in de WTO en deelt de minister mijn zorgen?

Ik gaf al aan dat we behalve gas en olie ook andere zaken exporteren, waaronder natuurlijk bloemen. De export van bloemen steeg in 2011 met 24% tot 385 miljoen euro. Dat is een mooi bedrag, maar er zijn ook problemen. We horen dat er allerlei importproblemen zijn en dat die niet uniek zijn voor Nederland. Duitsland heeft problemen met auto's; er zijn problemen met varkensvlees uit de VS en hout uit Finland. Het loopt allemaal niet zo soepel als zou moeten. Is de minister bekend met de problemen van exporteurs? Kan hij hierover iets zeggen en wat doet hij eraan?

Energie is een belangrijke drijver in de contacten tussen Rusland en de rest van de wereld. Voor Rusland is energiepolitiek buitenlandpolitiek; voor Europa geldt dit helaas niet. De Amerikanen boren zich ondertussen met schaliegas en concessies in Alaska en voor de kust van Florida een toekomst naar hun eigen energieonafhankelijkheid. Europa doet het liever met wat wereldvreemde klimaatdoelstellingen en noemt dat energiebeleid, terwijl 40% van al het gas in Europa uit Rusland komt. Voor vijf EU-landen is dat zelfs 90%. Gazprom is de enige leverancier van Russisch gas en heeft enorm geprofiteerd van de liberalisatie van de Europese energiemarkt. Uit een Zweeds onderzoek blijkt dat er maar liefst 50 bedrijven van Gazprom actief zijn, vaak ook onder andere namen. Hoe kijkt de minister hiertegen aan in het kader van de reciprociteit en moeten we de rode loper voor dit soort bedrijven blijven uitrollen?

Vorige week was KRO Reporter op de televisie en kwam heel helder in beeld hoe in Nederland 42% van een nieuwe ondergrondse gasopslag in de Bergermeerpolder bij Alkmaar in handen komt van Gazprom. Van daaruit gaan de Russen dus gas aan Nederland en andere afnemers verkopen.

We zagen rondom het echec van Cyprus ook dat het gas weliswaar niet naar Rusland is gegaan, maar dat Rusland wel direct wist wie het verantwoordelijk moest stellen voor de deal die daar uiteindelijk gerealiseerd is. Dat is niet alleen het goede werk van Jeroen Dijsselbloem geweest, maar wellicht ook van Duitsland. Duitsland neemt over het algemeen een vriendelijke houding tegenover Rusland aan, maar het kreeg hierbij direct te maken met represailles van Rusland. Zo zie ik dat althans; en als ik het verkeerd zie, hoor ik dat graag. De Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), het wetenschappelijk bureau van de Sozialdemokratische Partei (SPD), en de Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS) konden al op een bezoekje van de Russische politie rekenen.

Dan komen we bij het punt dat waarschijnlijk in dit debat centraal staat: de verslechterende mensenrechtensituatie in Rusland. Natuurlijk, we hebben de oude Nederlandse lijn dat we mensenrechten altijd en overal bespreekbaar moeten maken. De VVD heeft al eerder gezegd dat we dat restrictief vinden omdat we prioriteiten moeten stellen. We moeten helder aangeven waarop we andere landen denken te kunnen aanspreken. Dat heeft ook te maken met het vraag of je leverage hebt, of je gewicht in de schaal kunt leggen. We kunnen het ook niet alleen. We zullen het altijd in Europees verband moeten doen. Ik zou er absoluut voor willen waken – en ik denk dat de minister zelf ook die mening is toegedaan – dat Nederland een alleingang gaat. Dat heeft geen zin. Daarmee bevorderen we onze doelstellingen niet. En voor de Magnitski-zaak, de homorechten en de situaties van niet-gouvernementele organisaties (ngo's) of van buitenlandse ngo's geldt eigenlijk voortdurend hetzelfde.

De VVD wil twee onderwerpen centraal stellen: de Magnitski-zaak – dat hebben we al eerder gedaan – en de antihomowet. Rond de Magnitski-zaak heb ik de minister al schriftelijk vragen gesteld. Hij heeft geantwoord dat voor een visumbehandeling naar Amerikaans voorbeeld op dit moment de handen niet op elkaar gaan. Wat is er dan wel mogelijk? De minister heeft een brief gestuurd naar de heer Jagland van de Raad van Europa (RvE). Kan de minister mij beloven dat hij in het kader van het Comité van Ministers van de RvE, dat binnenkort weer bijeenkomt, deze zaak in elk geval blijvend op de agenda plaats? Is het mogelijk dat we mensenrechten centraal in de beoordeling laten staan bij visawaivers die we zelf kunnen verlenen aan Russische officials? Ik hoor graag van de minister hoe expliciet dit kan. De Amerikaanse senaat heeft een lijst opgesteld van mensen die aanvankelijk vervolgd zouden worden maar van wie de vervolging is opgeschort, terwijl men nu een dode man vervolgt. Is het mogelijk deze lijst daarbij heel nadrukkelijk te bekijken om te zien of we die mensen daarvan kunnen uitzonderen? Ik realiseer me terdege dat dit geen visumban is, maar het is wel een mogelijkheid om in ieder geval restrictiever te worden op dit vlak.

Met de situatie van homo's gaat het in LHBT's (lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuelen en transgenders) overigens in den brede in Rusland niet goed. Hetzelfde geldt voor Oekraïne. Oekraïne kunnen we aanspreken via de samenwerkingsovereenkomst die het wil sluiten. Dat punt brengen we als VVD ook altijd naar voren. Ik las gisteravond de NRC, ik zag de prachtige foto's van de Russische leider. Wie die goed bekeken heeft, kan zich bijna niet voorstellen dat een gaypride in Moskou niet mogelijk is. Laat ik er dit van zeggen: de minister is moedig genoeg geweest om deze zaak bij de heer Lavrov in de aanloop naar dit bezoek aan te orde te stellen. Ik denk dat dit het juiste moment was om dat te doen. Ik zou graag zien dat ook onze premier bij het korte bezoek dat gebracht wordt, de mensenrechtensituatie in den brede aan de orde stelt zonder het feest te verstoren. Dan gaat het over ngo's, dan gaat het over homorechten of LHBT's, dan gaat het over buitenlandse organisaties die als agent worden aangemerkt en dan gaat het ook over de Magnitski-zaak. Dat verzoek doet de VVD in ieder geval aan de minister.

De heer **Servaes** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de voorzitter dat ik een keer in dit gezelschap mag meedraaien voor dit belangrijke onderwerp: het Nederland-Ruslandjaar. Het zal nog wel even duren voordat Rusland is toegetreden tot de EU, maar het is een belangrijk jaar voor een brede relatie op politiek, economisch, cultureel en – laten we dat vooral niet vergeten – op energieterrein. Collega Ten Broeke refereerde er al aan. Laten we vandaag niet om de hete brij heendraaien. Dit bezoek vindt plaats op een moment dat we ons opnieuw zorgen maken over de binnenlandse ontwikkelingen in Rusland. Ik denk dat we dat allemaal doen. De lijst is lang en wel bekend. De moord op Anna Politkovskaja, de verkiezingen die volgens de OVSE (Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa) oneerlijk verliepen, de zaak-Magnitski, de inperkingen van meningsuiting, de rechtszaak tegen Pussy Riot en de antihomowetten waarover de minister goede en terechte woorden sprak in het hol van de leeuw. Het is goed dat de minister dat gedaan heeft en het is goed dat het kabinet in een schriftelijke reactie aangaf tijdens dit bezoek opnieuw aandacht te zullen vragen voor de mensenrechten, ook in de directe gesprekken met president Poetin.

Het lijkt erop dat Rusland de laatste week in een nieuwe fase is beland, een negatieve fase, met de intimiderende invallen die gedaan zijn bij mensenrechtenorganisaties en andere ngo's die eerder al werden aangemerkt als foreign agents. Als je dit soort taal hoort, lijkt het wel weer de Koude Oorlog.

Toen ik een jonge twintiger was, zo'n twintig jaar geleden, werd ik lid van twee organisaties. Ik werd lid van de Partij van de Arbeid omdat ik dacht

dat die partij dit land een stukje beter kon maken en dat denk ik nog steeds. En ik werd lid van Amnesty International want als één organisatie zich heeft ingezet en zich nog steeds inzet voor de mensenrechten over de hele wereld, is dat Amnesty International. Vandaag stuurde de Nederlandse afdeling van Amnesty International een brief aan premier Rutte waarin ze aandacht vroeg voor de kwetsbare situatie waarin ngo's in Rusland terecht zijn gekomen. Het gaat dan om grote internationale organisaties als Amnesty International zelf, Human Rights Watch en Transparency International. De voorzitter van Amnesty schreef terecht in die brief dat we ons vooral zorgen moeten maken om de kleine lokale organisaties die vaak optreden in relatieve onzichtbaarheid, die het soms opnemen voor milieukwesties op lokaal niveau, die actief zijn in de Kaukasus en daar bij gebrek aan een fatsoenlijke rechtsstaat risico's nemen, en om de organisaties die het opnemen voor homorechten. Daaraan werd al gerefereerd. Moedige eenlingen zetten zich daarvoor in. Ik ben ervan overtuigd dat juist die organisaties nodig zijn om een maatschappelijke verandering in Rusland tot stand te brengen. Als we heel eerlijk zijn, moeten we constateren dat het leiderschap van Poetin en zijn eerste adjutant die verandering niet in gang zal zetten. Deze maatschappelijke organisaties zijn dus onmisbaar. Wij, Nederland en de EU, moeten ze blijven steunen.

In Nederland hebben we dat goed gedaan. We hebben Matra-gelden (programma Maatschappelijke transformatie) beschikbaar gesteld voor dit soort organisaties. Die Matra-gelden zullen aan het einde van dit jaar aflopen. Ik begreep dat financiering vanuit het Mensenrechtenfonds nog wel mogelijk blijft. Is de minister het met me eens dat we juist nu, gezien de recente ontwikkelingen, vierkant achter deze mensenrechtenverdedigers moeten gaan staan? Is hij het met me eens dat we ten minste het budget dat we de afgelopen jaren via de Matra-fondsen beschikbaar hebben gesteld, nu ook beschikbaar moeten stellen, zij het dat het uit een ander potje komt? Het is belangrijk die mensen en organisaties een steun in de rug te geven. Dit zou juist nu een goede symbolische actie zijn. Nederland past geografisch gezien 400 keer in het oppervlak van Rusland. Onze mogelijkheden zijn beperkt, dus we moeten het samen doen; we moeten het in EU-verband doen. Ik was dan ook blij met het duidelijke statement dat de Hoge Vertegenwoordiger, mevrouw Ashton, afgaf over de ontwikkelingen in de laatste weken. Twee weken geleden vond er een conferentie in Moskou plaats. Ik las de speech die de voorzitter van de Europese Commissie, de heer Barroso, toen hield: Potential for partnership, tussen Rusland en de Europese Unie. In de zeven pagina's tekst vond ik met moeite twee zinnen waarin mensenrechten genoemd werden. Is de minister het met me eens dat dit wat miniem is en dat juist de mensenrechtendialoog een van de hoofdonderwerpen moet zijn in de relatie tussen de waardengemeenschap van de EU en Rusland? Wil de minister de mensenrechten in Brussel agenderen en hoe denkt hij dit te kunnen bewerkstelligen?

Mijn laatste punt is Syrië. We kunnen er niet omheen. In alle debatten die in deze commissie de afgelopen periode over Syrië gevoerd zijn, kwam elke keer opnieuw de blokkade in de Veiligheidsraad terug. Rusland en China, naar het lijkt onder aanvoerschap van Rusland, werpen deze steeds op tegen zaken als het instellen van een no-flyzone en het stoppen van wapenleveranties aan het regime van Assad. Mag ik aannemen dat ook dit onderwerp van gesprek zal zijn en dat de inzet van het betoog opnieuw zal zijn dat Rusland eindelijk inziet dat er een einde moet komen aan die vreselijke oorlog in Syrië en dus moet stoppen met de wapenleveranties? Ik denk wel dat dit zo is, maar ik hoor het nog graag even van de minister.

De heer **Van Bommel** (SP): Voorzitter. Sinds de parlementsverkiezingen in 2011 is de situatie in Rusland snel verslechterd. De minister schrijft dit

ook in zijn brief. Er worden veel wetten en regels ingevoerd die fundamentele vrijheden van burgers en maatschappelijke organisaties inperken. Tijdens demonstraties naar aanleiding van de uitslag van de parlementsverkiezingen en later tijdens de inauguratie van president Poetin werden op verschillende plaatsen honderden mensen om willekeurige redenen opgepakt. Heeft de minister enig idee hoeveel van die mensen nog vastzitten? En is het juist dat oppositieleider Sergej Oedaltsjov onder verlengd huisarrest is geplaatst en dat hij beweert te zijn gemarteld? De positie van ngo's krijgt terecht veel aandacht, ook van de minister. Die positie komt steeds verder onder vuur te liggen. Er zijn recent invallen geweest bij honderden instellingen die zich bezighouden met mensenrechten. De vorige spreker noemde ze al: Human Rights Watch, Amnesty International en ook Memorial, een organisatie die zich richt op mensenrechtenkwesties in het heden en in het verleden. Juist de organisatie die zo belangrijk is om tot waarheidsvinding over dat donkere verleden van Rusland te komen, kan haar werk niet meer goed doen. Hoe beoordeelt de minister deze invallen?

Hij schrijft in zijn brief dat de aangescherpte wetgeving voor ngo's op dit moment Nederlandse en Europese organisaties niet of nog niet lijkt te raken. Is dit nog actueel? Volgens mij is dat op dit moment al wel het geval. Kan de minister hierop concreet ingaan?

Wat denkt de minister van het oprekken van de definitie van het begrip «hoogverraad»? Amnesty International geeft de analyse dat onder die wet mensen die praten met buitenlanders, al gestraft kunnen worden en dat die straffen hoog kunnen zijn. Is dat zo? Contact met een organisatie als Amnesty International zou ertoe kunnen leiden dat men onder die wet valt. Een gang naar het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) zou daardoor onmogelijk gemaakt worden. De minister hoeft het niet ter plekke te doen, maar kan hij een oordeel geven over die wet, als we die langs de lat leggen van bijvoorbeeld de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens of andere belangrijke documenten waaraan niet alleen Nederland, maar ook Rusland zegt belang te hechten?

De Russische gevangenen tellen nogal wat gewetensgevangenen. Ik denk bijvoorbeeld aan de leden van Pussy Riot die onder zware omstandigheden in een strafkolonie zitten. Heeft de minister enig idee hoeveel gewetensgevangenen er in Rusland zijn? Een paar jaar geleden waren we op bezoek in Georgië. Ik herinner me een discussie met de ambassadeur die stelde dat er in Georgië naar de opvatting van de Nederlandse regering geen politieke gevangenen waren. Zitten er naar de opvatting van de huidige regering mensen om politieke redenen in Rusland gevangen? Graag hoor ik het oordeel van de minister.

Bedreigingen, intimidatie, mishandeling van mensenrechtenactivisten en onafhankelijke journalisten zijn wijdverbreid in Rusland en er zijn journalisten onder onduidelijke omstandigheden vermoord. De harde realiteit is dat activisten en kritische journalisten in Rusland voor hun leven moeten vrezen. In het verleden gaf Nederland door contacten en het in beeld houden van mensenrechtenactivisten nog enige bescherming via de ambassades aan deze mensenrechtenactivisten. Doen we dat nu ook in Rusland en blijven we dat doen?

In de Kaukasus waar een islamitische opstand gaande is, is de onderdrukking nog een stuk heftiger. De Russische politie en veiligheidsdiensten zijn daar regelmatig medeplichtig aan martelingen en gedwongen verdwijningen. Collectieve bestraffing in het kader van een bloedige contraguerrillastrijd is er gewoon. Komt dat thema ook aan de orde in de gesprekken met Poetin?

De afgelopen dagen zijn de homorechten veel genoemd. Dat zal de komende dagen ook gebeuren. De homorechten staan onder grote druk in Rusland. Ook dat is realiteit. Maar tegen de achtergrond van de eerdere mensenrechtenschendingen die ik heb genoemd, krijgen ze misschien wel onevenredig veel aandacht. Ja, die aandacht moet worden gegeven. Ook

ik ben blij met de aandacht van het Comité van Ministers van de RvE voor de rechten van homo's, lesbiennes en andere seksuele minderheden, maar laat die aandacht die ernstige mensenrechtenschendingen alstublieft niet overschaduwen. Dat dreigt nu toch wel het geval te zijn. Deelt de minister dit oordeel?

Economisch is de relatie met Rusland substantieel en belangrijk, maar dit mag de kritiek op en het uitspreken van de zorgen over de verslechterende mensenrechtensituatie in Rusland niet in de weg staan. Vorige week onthulde het grootste aardgasbedrijf ter wereld, Gazprom, een aandeel van maar liefst 42% in het gasopslagproject in de Bergermeerpolder te krijgen. De invloed van Gazprom houdt hiermee niet op. Het participeert ook met de Nederlandse Gasunie in een Nord Streampijpleiding onder de Baltische Zee. De invloed van Gazprom in Nederland groeit snel. Kan de minister aangeven welk percentage gas momenteel jaarlijks uit Rusland wordt geïmporteerd en tot welk percentage dit in de nabije toekomst zal groeien? Werkt deze afhankelijkheid als een beperkende factor met betrekking tot het aanspreken op schending van mensenrechten? Kan de minister hierover helderheid geven?

De Europees-Russische relatie dreigt verstoord te worden door het raketschild waaraan Nederland via de NAVO ook meedoet. Recentelijk wekte de Amerikaanse minister van Defensie, Hagel, de indruk dat een deel van dit Europese raketschildproject niet zal doorgaan. Russische reacties van onder andere de plaatsvervangende minister van Buitenlandse Zaken waren deels afwijzend. De Amerikaanse stap zou niets uitmaken voor de dreiging die het schild dat in Alaska wordt uitgebouwd, vormt voor de Russische nucleaire afschrikking. Een recent Russisch-Chinese verklaring bepleitte ook terughoudendheid. Wat is de actie en reactie van de minister op die verklaring? Kan de minister een toelichting geven op de stand van zaken in de Amerikaans-Russische gesprekken? Komt deze problematiek ook aan de orde in de besprekingen met Poetin? Ten slotte wil ik me aansluiten bij de oproep van de vorige spreker dat de sleutelrol van Rusland in het conflict rond Syrië zeker aan de orde moet komen. Er valt te vrezen dat er zonder druk op Rusland op dit punt niets zal veranderen in de wapenleveranties door deze en gene partij.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Voorzitter. President Poetin zal in Amsterdam kleurrijk worden ontvangen met de demonstraties van het COC en de regenboogvlag op de Stopera. Dit bilaterale jaar vieren we onze vriendschap met Rusland, maar eigenlijk hebben we heel weinig reden tot feest. De commentatoren zien een nieuw IJzeren Gordijn neerdalen: Wit-Rusland al stevig in de klauwen van de Russische beer, strijd om Oekraïne, strijd om Georgië, oud-Sovjetrepublieken. Hoe ziet de minister deze hernieuwde strijd om invloedssferen? Hoe voorkomen we dat deze landen worden ingeklemd? De nieuwe premier van Georgië wil nog altijd lid van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) worden. Mijn fractie steunt deze aspiratie. Moeten we geen nieuwe stap zetten voor deze NAVO-toetredingslanden?

Niet alleen in de directe regio zien we dat Rusland zich steeds meer laat gelden. Dat we zelf hinder ondervinden van enkele bommenwerpers die af en toe in ons luchtruim terechtkomen, is tot daar aan toe. De frustratie over de totaal blokkerende rol ten aanzien van Syrië, een veto op resolutie na resolutie, wordt ongeveer door de hele wereld gedeeld.

Ook zorgde de redding van Cyprus voor spanningen. Rusland zou gaan nadenken over maatregelen tegen de EU. Ik vraag de minister met welke maatregelen is bedreigd en waarmee het kabinet rekening houdt. En dan de cruciale vraag: hoe zit het achter dit nieuwe IJzeren Gordijn? Het antwoord in één woord is: slecht. De Russische rechtsstaat is in verval. Advocaten moeten werken in een klimaat van intimidatie, bedreiging en geweld. Uitspraken van het EHRM worden niet uitgevoerd. De vermoorde onschuldige advocaat Magnitski wordt postuum aange-

klaagd. Vrijheid van meningsuiting betekent in Rusland dat je geen homo mag zijn, dat je internet gesurveilleerd wordt, dat mensenrechtenorganisaties worden binnengevallen want er zouden geheime agenten kunnen werken, dat je € 25.000 boete betaalt als je wilt demonstreren en dat de zingende meisjes van Pussy Riot naar een werkkamp moeten. Deze minister heeft tot op het punt van ruzie mensenrechten aan de kaak gesteld in het hol van de beer, en terecht. D66 ziet dit graag opnieuw gebeuren. Wat gaat de minister dit keer opbrengen? Wat gaat de premier dit keer opbrengen?

Nederland moet hier natuurlijk niet alleen in staan. Dat is al eerder gezegd. De EU moet met één stem de Russische federatie aanspreken op mensenrechtenschendingen, maar ook op praktische zaken als visa. Daarover wordt nu met Rusland onderhandeld. Deze minister heeft al gezegd dat hij meer Russen in de Bijenkorf wil. Prima, maar dan moeten de Russen ook de visumplicht voor EU-onderdanen afschaffen. De minister heeft eerder aangegeven geen draagvlak te zien binnen Europa voor een visumban voor notoire mensenrechtenschenders. Is er sinds januari op dit gebied niets veranderd gezien de recente ontwikkeling? Kan dat draagvlak in de tussentijd niet gegroeid zijn? Moet de minister misschien gewoon geen steun aan visumliberalisatie geven zolang er geen visumban is voor notoire mensenrechtenschenders?

Die Europese stem moet natuurlijk eenduidig zijn, maar er moet ook kracht achter zitten. Eén manier om dat te realiseren is energiepolitiek. Het is vandaag al vaker genoemd. Zeker, de Russische klauwen zijn na het debacle met Oekraïne minder scherp geworden, maar we zijn nog ver verwijderd van een goed functionerende wereldmarkt voor aardgas. Wat vindt de minister van de routekaart van Eurocommissaris Oettinger die de gasmarkt van Rusland en Europa juist nauwer wil verweven? Knijpen we onze ogen dan niet dicht voor het Gazprommonopolie dat vandaag ook al een aantal keren is genoemd? Zouden we niet juist onze afhankelijkheid zo veel mogelijk moeten beperken zodat onze woorden over mensenrechten, Syrië en wapenverdragen beter aankomen?

Ik begon met de constatering dat er weinig te vieren valt. Ik hoop dan ook dat het feestje aanstaande maandag sober zal zijn.

De heer **De Roon** (PVV): Voorzitter. In 2009 nodigde de Russische president Medvedev Nederland uit om in 2013 een bilateraal jaar te organiseren. In maart 2012 werd Poetin herkozen en sindsdien, eigenlijk al iets eerder, is er veel ten nadele veranderd. Als we het nu zouden moeten beoordelen, zou de minister dan op dit moment nog steeds zeggen: we moeten een bilateraal jaar met Rusland willen vieren? Mijn fractie is in ieder geval van mening dat we dat nu niet meer zouden moeten willen. Met duizelingwekkende snelheid neemt het Russische parlement wetten aan die de democratische rechtsstaat afbreken. Simpel vloeken kan de Rus al € 1.250 kosten, deelnemen aan een niet toegestane demonstratie € 7.200 en het organiseren van een dergelijke demonstratie € 25.000. Dit soort exorbitante boetes zijn tekenend voor de inperking van fundamentele vrijheden in Rusland. Het begrip «hoogverraad» is dusdanig opgerekt dat iedereen die kritiek heeft op Poetin of contacten met buitenlanders onderhoudt, hieronder kan vallen. Ook ngo's hebben het zwaar te verduren in Rusland. Homoseksuelen hebben een pariastatus. De PVV is dan ook kritisch over het Nederland-Ruslandjaar. We vieren niks, zei de minister gelukkig aan het begin van deze bijeenkomst. Wat ons betreft is daartoe ook geen aanleiding. Integendeel, het mag geen feestje worden waarbij de slingers voor Poetin worden opgehangen en de vlaggen vrolijk worden uitgestoken. In dat kader verneemt de PVV graag van de minister met welke feestelijkheden de officiële ontvangst van Poetin op 8 april gepaard zal gaan. Hoeveel gaat deze ontvangst de Nederlandse belastingbetaler kosten?

De minister schreef ons op 14 februari jl. dat het zijn intentie is om de maatschappelijke samenwerking op terreinen als ontwikkeling van de rechtsstaat, anticorruptie en mensenrechten aandacht te geven en dat hij nog eens goed de mogelijkheden en middelen met betrekking tot Rusland zal bekijken. We zijn inmiddels zeven weken verder. Kan de minister dit nu nader concretiseren?

De PVV wil ook graag weten wat de Matra-Zuid-gelden die zijn besteed aan samenwerking met maatschappelijke organisaties op de thema's mensenrechten en mediavrijheid, concreet hebben opgeleverd. Kan de minister deze resultaten beschrijven?

Met het ministerie van Veiligheid en Justitie zal worden bekeken hoe Nederland door juridische overheidssamenwerking kan bijdragen aan de ontwikkeling van de rechtsstaat in Rusland. Ook hierover verneemt de PVV graag de concrete voornemens. Graag krijgen we een toelichting van de minister.

Op welke concrete feiten baseert de regering het idee dat onze voorgenomen investeringen in het Russische rechtssysteem lonend zullen zijn? Gezien de ontwikkelingen in Rusland tot nu toe, heeft het er veel van weg dat dergelijke investeringen gelijk zullen staan aan het dragen van water naar de zee. Is de minister bereid om met gelijkgezinde landen samen te werken voor de aankomende Universal Periodic Review (UPR) van de VN-Mensenrechtenraad met betrekking tot Rusland om te komen tot eenduidige en concrete aanbevelingen?

De wijze waarop in Rusland de Magnitski-zaak dreigt te worden afgehandeld, is bepaald geen aanbeveling. Integendeel, de postume vervolging van Magnitski en de buitenvervolginstelling van degenen die verantwoordelijk zijn voor zijn dood, zijn een regelrechte blamage voor het imago van Rusland. Het Kremlin huurt nu het consultancybureau KPMG in om het imago van Rusland in het buitenland op te poetsen. Is de minister bereid om aan Poetin duidelijk te maken dat het opsporen en vervolgen van de moordenaars van zijn critici als Magnitski, Natalia Estemirova en Anna Politkovskaja meer indruk maakt dan een showproject van een ingehuurd consultancybureau? De opstelling van Rusland met betrekking tot die zaak kan niet onbeantwoord blijven. De regering moet daarop reageren, uiteraard bij voorkeur in samenwerking met andere landen. Wil de minister zich inzetten voor sancties tegen Rusland? Wat wil hij gaan doen?

Kan de minister toelichten hoe het staat met het onderzoek naar een eventuele vereenvoudiging van de visumprocedure voor Russische burgers? Wat de PVV betreft kan een dergelijke vereenvoudiging overigens pas aan de orde komen als de mensenrechtensituatie in Rusland aanzienlijk verbeterd is. In geen geval stemt mijn fractie in met visavrijdom voor mensenrechtenschenders.

De economische betrekkingen moeten een belangrijk onderdeel zijn van het Nederland-Ruslandjaar. We lezen in de brief van de minister dat Rusland, afgezien van de handel binnen de EU, na de VS en China de derde exportbestemming voor Nederland is. Andersom is Nederland voor Rusland het belangrijkste exportland. Er zijn dus belangrijke wederzijdse handelsbelangen en wat ons betreft moeten die ook worden bevorderd. In de brief van de minister wordt echter minder dan één pagina besteed aan de economische pijler van het Nederland-Ruslandjaar. Dat lijkt ons wat summier. Nederland staat door toedoen van Rusland in de top tien van landen die het meeste last hebben van handelsprotectionisme, aldus de Global Trade Alert.

Ik hoop dat de regering geen onderscheiding aan de heer Poetin gaat uitreiken. De enige onderscheiding die Poetin zou kunnen verdienen, is die van de meest protectionistische handelspartner. Er zijn maar liefst 50 Russische protectionistische maatregelen van kracht tegen producten uit ons land. Is de regering bereid om ook dit in het kader van het Nederland-Ruslandjaar aan de orde te stellen?

Blijkens de ranglijst van corruptiebestrijder Transparency International is Rusland de afgelopen tien jaar geen stap verder gekomen met corruptiebestrijding. Het land bungelt een beetje onderaan in de lijst met een gemiddeld rapportcijfer van 2,5. Daarmee staat het op hetzelfde niveau als Iran. De Nederlandse regering lijkt zich te realiseren dat het bestrijden van corruptie van groot belang is voor het investeringsklimaat in Rusland. Rusland maakt zich zorgen over de terughoudendheid van investeerders en zet KPMG in om wat aan de beeldvorming te doen, zoals ik al zei. Gaat de regering aan de heer Poetin duidelijk maken dat daadwerkelijke bestrijding van de corruptie in Rusland meer zal opleveren voor het investeringsklimaat dan het inzetten van een consultancybureau? Wil de minister ook aan de heer Poetin vragen wat Rusland heeft opgestoken van het recente seminar over justice for business? Hoe gaat Rusland dit vertalen in concrete acties? Gaat de minister dat bespreken met zijn Russische counterparts?

Ik verneem graag of, en zo ja, welke financiële bijdrage de regering aan het culturele programma van het Nederland-Ruslandjaar denkt te moeten besteden.

De heer **Omtzigt** (CDA): Voorzitter. Het Nederland-Ruslandjaar 2013 vangt dit voorjaar in Nederland aan. Een goede verstandhouding met het grote land Rusland is van belang voor handel, export en energie. Dat is niet onbelangrijk in tijden van economische crisis. De Russen draaien aan de gaskraan van een groot deel van Europa. Deze winter hebben ze die niet dichtgedraaid en gelukkig wordt het eindelijk een beetje lente nu Poetin hier op bezoek komt. In Rusland zien we echter heel weinig lente. Er is geen Russische lente voor de democratie, de mensenrechten en de rechtsstaat. Het is eerder winter met opnieuw president Poetin aan de macht. De Russische beer is terug op economisch, diplomatiek en militair terrein. Deze beer lijkt zich prettig te voelen bij winterse omstandigheden, gesterkt door een dikke huid en een vacht die goed bestand is tegen kritiek op welke mensenrechtenschending dan ook, al zal hij het van die paar kilometer grens van Noord-Korea zelfs erg warm krijgen.

Er staan een aantal concrete punten in de brieven van de minister. We krijgen straks de gespreksagenda die hij gaat doorlopen met de heer Poetin achter gesloten deuren of in de openbaarheid. Deze minister was niet bang om in de openbaarheid tegen Lavrov te zeggen wat hij ervan vindt. Dat waarderen we zeer. Maar als de mensenrechtenambassadeur (MRA) in een bijzinnetje schrijft dat de gesprekken niet als dialoog kunnen worden aangemerkt, heeft mijn fractie vragen of de gesprekken die de regering aangaat met de regering met Rusland straks wel als dialoog aangemerkt kunnen worden. Dat betekent niet dat ze alles wat we zeggen, hoeven te pikken of leuk hoeven te vinden. Is echter wel sprake van receptie, het teruggeven van kritiek of is het gewoon aanhoren met of zonder oordopjes in en daarna feest vieren in de Hermitage?

Nederland financiert een aantal ngo's in het kader van dit programma, het Matra-programma en het Nederland-Ruslandjaar. Graag ontvangen we een lijst van de organisaties die geld ontvangen uit het Matra-programma en graag vernemen we welke organisaties zich hebben moeten registreren als buitenlands agent als gevolg hiervan. Als al deze organisaties als een soort van vijand aangemerkt worden als ze een samenwerking aangaan, heb ik de vraag waarom we een vorm van samenwerking aangaan. Graag krijg ik hierop een concreet antwoord.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. De heer Omtzigt maakt natuurlijk een selectie uit de brief van de MRA. Dat is zijn goed recht. Ik weet ook niet of hij nog komt te spreken over Magnitski. Ik neem aan van wel, zeker na het bezoek van vorige week dat de heer Omtzigt zelf gefaciliteerd heeft. Ik lees in diezelfde brief ook dat de MRA vaststelt – en dat is niet symbolisch – dat hij gehoord heeft van de directeur van de gevangenis in

Sint-Petersburg dat juist het in de lucht houden en het aandacht vragen voor de Magnitski-zaak ervoor gezorgd heeft dat de situatie in een aantal gevangenissen in ieder geval iets is verbeterd. Ik vind het dan wat unfair als je de MRA wel trappeert op wat al of niet een dialoog zou zijn, terwijl dit toch een concreet resultaat is. Wellicht dat de heer Omtzigt hierover nog te spreken komt, maar anders vraag ik hem bij dezen een reactie hierop.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik kom er zo op terug, maar als het enige resultaat van de aandacht voor de Magnitski-zaak is dat het in de Russische gevangenissen iets minder onaangenaam wordt, is het mij te weinig wat daarmee bereikt wordt. Ik wil graag substantiële vooruitgang zien. Als je het verhaal van de heer Magnitski leest, met hoeveel mensen hij in de gevangenis zit, denk je dat men een wereldrecord probeert te halen voor het Guinnessbook of Records met het aantal mensen dat je in een kleine kamer kunt stoppen. En ja, er was ook wel enige ruimte voor verbetering.

De heer **Ten Broeke** (VVD): De heer Omtzigt hoeft mij niet te overtuigen van de urgentie van deze zaak en de omvang ervan. Daar hebben we volgens mij Kamerbreed altijd voor gestreden en ik hoop dat dit zo blijft. Ik leg hem voor dat je op deze momenten moet vaststellen of de stappen die Nederland zet, invloed hebben. Ik denk dat we het allemaal waarderen dat de minister in zijn gesprekken met Lavrov een aantal zaken aan de orde heeft gesteld. Nu gaat het om Magnitski. Daarover staat iets in de brief van de MRA. Ik zou graag met de heer Omtzigt vaststellen dat dit niet slechts een eenzijdige dialoog is geweest.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik kijk gewoon naar de algemene inleiding van de brief. Daarin wordt een onderscheid gemaakt tussen gesprekken van de autoriteiten waarvan wordt gezegd dat we die eigenlijk niet als dialoog kunnen aanmerken, en van een aantal maatschappelijke middenorganisaties die heel open zijn in de gesprekken met de Nederlandse MRA. Daarin klinkt iets door waardoor het, in ieder geval voor mij, duidelijk werd waarom we die MRA ook al weer hadden. Mocht iemand dat nog in twijfel trekken, hier is hij noodzakelijk. Dat er dan een of twee uitzonderingen zijn waarbij het iets beter gaat, is tot daaraan toe. Ik kijk even naar de boetes voor hoogverraad en demonstreren. Eén keer demonstreren betekent feitelijk dat je failliet verklaard kunt worden. Als je in Nederland per ongeluk een keer zonder permissie gaat demonstreren, krijg je een boete of word je meegenomen, maar dat is het dan ook. In Rusland betekent het dat je een boete ter hoogte van vijf gemiddelde jaarsalarissen opgelegd kunt krijgen. Het gevolg is dus dat je gezin failliet is. Als dat geen afschrikkende werking heeft op het normaal functioneren van een rechtsstaat! Als ik de stukken lees van Amnesty International en andere organisaties als Human Rights Watch waarmee ik uitgebreid gesproken heb, en overigens ook het vuistdikke rapport van de RvE... Ik ben vicevoorzitter van de Monitoring Commissie.

De **voorzitter**: Ik neem aan dat u nu verder gaat met uw betoog, anders zet ik het klokje toch weer aan. Gaat u verder.

De heer **Omtzigt** (CDA): Het was een poging waard, maar ik begrijp u erg goed.

De **voorzitter**: U mag het proberen. Gaat u verder.

De heer **Omtzigt** (CDA): Bepaalde dingen leer ik dan wel weer van Rusland. Dat rapport is vuistdik wat de mensenrechtenschendingen betreft. Daarin zitten natuurlijk wel een paar lichtpuntjes, maar in alle

eerlijkheid moet ik zeggen dat ik een algemene achteruitgang zie. Ik hoor graag van de minister of hij deze mening deelt. Met betrekking tot de LHBT-rechten sluit ik me aan bij de gestelde vragen. Op welke wijze zal de minister erop aandringen in bijvoorbeeld de Raad van Ministers van de RvE dat de uitspraken van het Hof gewoon nagekomen worden?

Ik vond de passage over Magnitski eigenlijk wat zwak. De heer Ten Broeke vroeg hiernaar. Op de kritische vragen wordt geantwoord dat Magnitski nog wordt vervolgd voor financiële fraude en dat nog een aantal mensen wordt vervolgd voor nalatigheid in zijn medische verzorging. Volgens mij was er echt twintig keer meer aan de hand. Als dit aan de hand was geweest, hadden wij hier niet zo'n fuzz gemaakt. Rusland gaat hiermee al drie jaar op deze manier om. De mensenrechtencommissie heeft dit onderzocht en een helder rapport geschreven. De facto is er dertien leden uit die commissie opgestapt en ze weten niet hoe ze herbenoemd worden. Dus de enigen die onder Medvedev wel hierover durfden te schrijven, zijn onder Poetin opgestapt. Is de internationale gemeenschap in Europa nu bereid tot actie? Is ze bereid om bijvoorbeeld te zeggen zoals Amerika wel durfde: visa voor deze mensen op een Magnitski-lijst gaan we gewoon met zijn allen niet doen? Is de minister bereid hiertoe een initiatief te nemen?

Ook ons is opgevallen dat de Russen op de corruptielijst op nummer 133 van het 174 staan. Ze bungelen dus echt onderaan. Griekenland bivakkeert tientallen plaatsen hoger in die lijst evenals Cyprus, laat staan de rest van de landen. Het antwoord van Rusland was dus het binnenvallen van het kantoor van Transparency International. Dat lijkt ons geen goede manier om hiermee om te gaan. Wil de regering dit ook aan de orde stellen? Als het Nederlandse bedrijfsleven fatsoenlijk zaken gaat doen, krijgt het er last mee als Rusland op die plek blijft staan. Als er een rechtszaak is, hebben we niet te maken met een rulle of la. Dan krijgen we problemen zoals die bij Sacharine Energy in een eerder stadium al aan de orde geweest zijn. Op welke wijze wordt Rusland actief betrokken om hierin verbetering te brengen?

De **voorzitter**: Ik geef het woord aan de minister en ik geef de leden drie interrupties. Dat lijkt me ruim.

Minister **Timmermans**: Voorzitter. Ik dank de Kamer voor de inbreng in eerste termijn. Het is duidelijk dat het onderwerp, de relatie met Rusland, de Kamerleden net als mij zeer aan het hart gaat. Zeker in het kader van het bilaterale jaar dat geopend zal worden met het bezoek van president Poetin aan Amsterdam aanstaande maandag. Er zijn veel belangwekkende opmerkingen gemaakt van de zijde van de Kamer. Misschien mag ik ter inleiding inkaderen waarover we het hebben als we naar Rusland kijken. Rusland is in ieder geval een grote en belangrijke partner van de EU, dus ook van Nederland. We delen het continent voor een groot deel met de Russen. Rusland is een land dat daar een prominente rol zal spelen, simpelweg vanwege de omvang en de geostrategische positie van het land. Rusland is op zoek naar zijn positie, zowel wat betreft de binnenlandse politieke ontwikkeling, maar zeker ook wat betreft zijn internationale positie. De assertiviteit die we zien in de gedragingen in de richting van de buurlanden en in de richting van de internationale partners, is volgens mij een op een verbonden met die zoektocht naar hun positie in de wereld van morgen en overmorgen. Rusland is een heel belangrijke exporteur van natuurlijke hulpbronnen. De agenda van de voormalige president Medvedev, die gericht was op het diversifiëren van de Russische economie, lijkt enigszins verlaten. Men concentreert zich steeds meer op de rol van leverancier van grondstoffen aan de buitenwereld.

De eerste indruk die ik proef bij de leden van de commissie en die ik wil wegnemen, is dat de EU en ook Nederland zo afhankelijk zijn van Russisch gas dat daardoor allerlei andere elementen in onze relatie onder druk zouden komen. Met andere woorden: omdat we gas afnemen, durven we niets meer te zeggen tegen de Russen. Ik zeg het even wat scherper dan de leden het hebben gezegd, maar dit is een beetje de teneur. Ik durf dat te betwisten. Mijn analyse is dat de afhankelijkheid van het gas van de leverancier minstens even groot is als de afhankelijkheid van die leverancier van zijn klanten. Gas is, anders dan olie, geen commodity dat je even op de spot-market kunt wegzetten. Als leverancier ben je dus enorm afhankelijk van langeretermijncontracten met je afnemers. We kennen de eerdere gascrisis nog, toen er ruzie was tussen Rusland en Oekraïne en de gaskraan werd dichtgedraaid. Dat heeft er toen toe geleid dat met name landen van de EU, en ook de landen die op dit moment voor hun energie tot in hoge mate afhankelijk zijn van de Russische gasleveranties, ervoor hebben gezorgd dat ze alternatieven hebben. Die eerdere gascrisis heeft de positie van Rusland in Europa bepaald niet verstevigd. De EU heeft ervoor gezorgd dat er grotere interne solidariteit is in het geval van het dichtdraaien van de kranen en er bovendien voor de EU alternatieve bronnen zijn en nog meer zullen komen door de schaliegasrevolutie.

Ik wil dus betwisten dat we eenzijdig afhankelijk zijn van Russisch gas. Ik denk dat die afhankelijkheid wederzijds is. Ik vind die wederzijdse afhankelijkheid een goede basis voor de ontwikkeling van de toekomstige relatie. Rusland ligt daar en het zal daar altijd blijven liggen; het zal zich autonoom ontwikkelen want het is geen land in transitie zoals de Centraal- en Oost-Europese landen wel zijn of zijn geweest. Het ontwikkelt zich autonoom voor een groot deel volgens de eigen keuzes. De invloed die we daarop hebben, kunnen we alleen doen gelden als we die collectief als EU uitoefenen.

Er is in de Russische samenleving, in de Russische politiek, een fors wantrouwen tegenover het buitenland en ook tegenover de eigen bevolking. Men kent de beelden wel: één demonstratie in het centrum van Moskou maakt de machthebbers al nerveus. Dat is al jaren zo en dat is niet verminderd, maar eerder versterkt. Dat is onlosmakelijk verbonden met de ontwikkeling die voor de Russen zelf ook niet altijd voorspelbaar is, en waarbij ze bang zijn de controle over die ontwikkeling te verliezen. De wijze waarop nu aan de buurlanden wordt «aangeboden» om over te gaan tot een soort douane-unie of economische unie, heeft alles te maken met een traditie die al honderden jaren oud is in Rusland. De Russen proberen volgens die oude traditie invloed te creëren in de grensstreek om te voorkomen dat er weer iemand Rusland komt binnenwandelen. Dat is hun namelijk regelmatig overkomen in de eeuwen die achter ons liggen.

Onze reactie is dat landen tussen de EU en Rusland in steeds de volledige ruimte moeten hebben om hun eigen keuzes te maken over hun eigen geostrategische positie. Als landen er vrij voor kiezen om zich aan te sluiten bij een economische samenwerking met Rusland of met de EU, moeten ze dat kunnen doen zonder dat ze onder druk worden gezet door Rusland of andere landen. Deze positie heb ik ook helder uitgedragen in de ministeriële vergadering van de NAVO, toen we met minister Lavrov hebben gesproken. Niet Rusland bepaalt of Georgië lid wordt van de NAVO; Georgië kan alleen zelf bepalen of het dat pad op wil en of het aan de daarvoor geldende criteria wil voldoen. Deze positie moeten we helder uitdragen tegenover de Russen. Die zijn overigens met betrekking tot een eventueel EU-lidmaatschap van Georgië volstrekt ontspannen, maar zien een NAVO-lidmaatschap niet zitten. Voor hen is dat puur een veiligheids-politieke kwestie.

Misschien wil de voorzitter mij een heel korte anekdote veroorloven over dat EU-lidmaatschap. Ik was als medewerker van Eurocommissaris Hans

van den Broek ooit eens een keer te gast bij toenmalig president Jeltsin. Die wilde weten wie die Van den Broek was. Toen hem dat door Andrej Kozyrev, zijn minister van Buitenlandse Zaken, werd uitgelegd, zei hij: oké, een commissaris dus. Hij had niet zoveel op met commissarissen; dat had met zijn communistische verleden te maken. Er werd hem toen uitgelegd dat dit een ander soort commissaris was. Hij vroeg: en van wie is die dan? Nou, van de Europese Unie, zei Kozyrev. Mm, mm, zei Jeltsin. Vervolgens vroeg hij aan Kozyrev: zeg Andrej, zijn we eigenlijk lid van de Europese Unie? De aanwezigen lachen nu, maar voor degenen die zeiden dat dit nog lang niet aan de orde is: Jeltsin dacht toen al dat het aan de orde was. Met betrekking tot de economie gaat het vooral over de energiemarkt. Rusland is in toenemende mate een belangrijke handelspartner voor Nederland. Dat staat ook in mijn brief. Zijn er zorgen over handelsbelemmeringen? Ja, die zijn er wel degelijk. Die hebben alles te maken met het feit dat Rusland wel tot de WTO is toegetreden, maar heel veel moeite heeft om de daarin geldende regels na te leven. Het is dus een van de belangrijke onderwerpen die we voortdurend bij de Russen aankaarten in de bilaterale gesprekken, maar ook in de gesprekken via de EU. Veel andere partners in de EU zitten met die zorgen. Rusland wilde graag in de WTO, heeft dat voor elkaar gekregen en zal zich dus nu ook moeten conformeren aan de regels van de WTO. Tegen oneigenlijke handelsblokkades, zoals de zogenaamd fytosanitaire redenen waarom er weer geen bloemen, aardappelen of andere landbouwproducten naar Rusland kunnen, moeten we heel duidelijk stelling nemen. We moeten die voortdurend snel en hard aankaarten. Het WTO-lidmaatschap vergt ook een omschakeling, het openen van markten voor auto's en andere zaken. Als je in een heel protectionistische omgeving hebt gewerkt, is het voor die industrieën vreselijk lastig om die omschakeling te maken. Rusland heeft echter met open ogen gekozen voor het lidmaatschap van de WTO en zal dus gehouden moeten worden aan de eisen die dat lidmaatschap met zich meebrengt. Op dit moment vind ik de houding van de Russische overheid nog te veel van: we willen wel graag de voordelen maar niet de nadelen van het WTO-lidmaatschap. Maar zo zijn we niet getrouwd. Zo werkt de WTO niet. Als iedereen er op die manier in zit, blazen we de WTO op. De heer Ten Broeke zei: energiewetgeving is buitenlandpolitiek, maar WTO-politiek is ook buitenlandse politiek geworden voor de Russen omdat ze denken die drukmiddelen te kunnen bereiken.

De heer Ten Broeke zegt terecht dat Gazprom een sterke positie op de Europese markt heeft gekregen door de marktliberalisering. Tegelijkertijd hebben opeenvolgende Russische regeringen voortdurend geïnteresserd tegen het derde energiepakket van de EU, omdat dit ook eisen oplegt aan Rusland zelf. Dat wilde men liever niet. We gaan vasthouden aan die eisen. Mijn indruk is dat de Russische autoriteiten zich daarbij inmiddels min of meer hebben neergelegd. Bij mijn laatste bezoek aan Moskou was ik erop voorbereid daarop te worden aangesproken, maar dat gebeurde niet. Ik heb de indruk dat men aan het idee went en daarin ook voordelen ziet. Ik moet eerlijk zeggen dat ik helemaal niet bang ben voor die economische interactie. Wat is het grote probleem dat er veel Russisch gas in dat gasveld zit? Het ligt wel in Nederland en dat geeft ons de kans een goede gasronde te zijn. Als we maar kunnen diversificeren en toegang hebben tot andere markten en andere leveranciers, hoeft het voor Nederland geen probleem te zijn. Als we er maar voor zorgen dat we alternatieven binnen handbereik hebben. En dat doen we ook.

Ik vind het overigens helemaal niet erg dat Rusland in de downstream en op de consumenten- en energiemarkt actief wil zijn. Dat is heel goed voor de toekomstige positie van Rotterdam als energieronde en toegangshaven. Ik vind het prima voor de bilaterale relaties als Lukoil tankstations heeft in Nederland zoals nu het geval is, net zoals in andere EU-lidstaten. Dat laat zien dat men in staat is in die markt te opereren en dat biedt het vertrouwen dat er een opening komt in de Russische markt waarvan wij

dan weer kunnen profiteren. Ik vind de discussie over de kansen over en weer voor onze economische samenwerking in dit bilaterale jaar ongelooflijk belangrijk. Niet voor niets is er voor het bezoek van president Poetin heel veel belangstelling, ook vanuit het Nederlandse bedrijfsleven, en wil men graag die samenwerking met de CEO's in Rusland aangaan. In aanvulling op wat de heer Ten Broeke hierover zei, wil ik de Kamer voorhouden dat Rusland natuurlijk heel anders gestructureerd is dan Nederland. In Rusland zijn de overheid en het bedrijfsleven niet uit elkaar te pluizen, zeker niet bij de energiemarkt. Ik geloof dat de board van Gazprom vooral uit ministers bestaat. Ook bij andere belangrijke sectoren van de economie is met name het laatste woord van de presidentiële administratie vaak beslissend voor de vraag of men investeert of samenwerkt. Dat is een belangrijk element in de economische keuzes die men maakt. In die zin is het logisch om het bezoek van president Poetin vooral te gebruiken om de economische relaties te versterken, als we rekening houden met de manier waarop de economie en de besluitvorming in de economie in Rusland is gestructureerd.

We hebben op dat punt, ook met betrekking tot de regelgeving, nog heel veel meters te maken. Corruptie is al genoemd door velen van de leden. Het feit dat er nog zoveel corruptie en rechtsonzekerheid in Rusland is, remt de kansen voor het bedrijfsleven om in Rusland te investeren enorm. We zien ook internationaal dat men wel veel in de handel zit en dat men wel veel op afstand zaken wil doen, maar dat men nog niet vaak die heel grote stap aandurft om daadwerkelijk flink te investeren omdat men gewoon niet weet of die investeringen wel veilig genoeg zullen blijken te zijn. De samenwerking met Rusland op het punt van wetgeving en samenwerking die naar schatting al zeker zo'n twintig jaar bestaat, heeft goede resultaten, maar we zijn er nog lang niet. Nederland wordt vertrouwd als partner die in staat is om te helpen bij het schrijven van een nieuw burgerlijk wetboek, bij het maken van nieuwe wetten die te maken hebben met economische activiteiten en investeringsbescherming. Op die terreinen moeten we de ervaring en de goede relatie die we hebben opgebouwd en die vaak heel zakelijk is, blijven inzetten. Ik denk dat dit alleen maar goed is, uiteindelijk ook voor de mensenrechten. De corruptie, de rechtsonzekerheid en de mensenrechten zijn namelijk niet uit elkaar te trekken, ook niet bij economische activiteiten.

Het is evident dat de mensenrechtensituatie in Rusland is verslechterd. De Kamer wijst daar terecht op. We maken ons daarover zorgen en laten het niet onvermeld in de bilaterale contacten. De leden weten van mij dat ik dit niet doe. We zullen het ook aan de orde stellen bij het bezoek van president Poetin. Dat bezoek zal uiteraard ook een ceremonieel karakter hebben vanwege de opening van het Nederland-Ruslandjaar. Daar is niets mis mee. Het mag er ook mooi uitzien in de Hermitage in Amsterdam. Ik zou niet weten waarom niet bij aanwezigheid van twee staatshoofden. Het hoort bij een volwassen relatie tussen landen dat men dit ceremonieel de volledige ruimte geeft en tegelijkertijd de gelegenheid aangrijpt om zaken aan de orde te stellen die moeilijker liggen en die over en weer tot discussie leiden.

In die zin is er wel degelijk sprake van een dialoog. Ik heb die dialoog ook gehad met mijn Russische collega toen ik in Moskou was. Dat was een harde dialoog over en weer. In mijn ervaring in de omgang met Russische collega's is hoffelijk in de vorm en hard in de inhoud de beste benadering. Vanuit de EU en Europa bestaat nogal eens de neiging om het precies omgekeerd te doen: hard in de vorm en soft in de inhoud. Als de Russen ergens minachting voor hebben, is het als je ze niet hoffelijk behandelt en vervolgens ook niet bereid bent om door te bijten op dingen die je belangrijk vindt. Russen hebben er respect voor als je de hoffelijkheid weet te handhaven en tegelijkertijd toch hard kunt zijn op de inhoud waar het om gaat. Deze houding zal de Nederlandse regering innemen, ook bij het bezoek van de Russische president.

Op het punt van de mensenrechten is er inderdaad sprake van harder aanpakken van mensenrechtenverdedigers en boekenonderzoek bij ngo's, ik denk als reactie op de onzekerheid over de eigen positie. Inmiddels worden inderdaad ook Europese ngo's daardoor getroffen. Dat heeft men van de week kunnen zien. De heer Ten Broeke noemde de Friedrich-Ebert-Stiftung, maar ook andere ngo's zijn erdoor getroffen. Hiertegen zal Europees protest moeten klinken, ook bilateraal. We zullen ons heel nadrukkelijk verstaan met de Duitse regering om precies te weten op welke wijze de Duitse regering voornemens is deze kwesties aan de orde te stellen. President Poetin komt immers uit Hannover als hij naar Amsterdam komt. We zullen ons best doen om ervoor te zorgen dat dit zo goed mogelijk wordt afgestemd. Hoe meer we unisono met Duitsland kunnen optreden, hoe beter het effect op Rusland is. Met al onze kritiek zijn we evenals de Duitsers, hoewel we kleiner zijn, voor de Russen een gesprekspartner met wie ze in gesprek willen blijven, ook over dit soort onderwerpen. Dat is me ook gebleken.

De heer **Sjoerdsma** (D66): President Poetin komt weliswaar via Duitsland naar Nederland, maar het telefoongesprek tussen Poetin en Merkel heeft al plaatsgevonden. Merkel heeft daarin in niet mis te verstane bewoordingen gezegd dat de relatie tussen Rusland en Duitsland ernstig zal worden beschadigd, als Rusland zo doorgaat. Dus gaat de minister mevrouw Merkel hierin dan volgen?

Minister **Timmermans**: Ik geloof dat er sprake is van een misverstand. Ik weet dat er een telefoongesprek heeft plaatsgevonden. Ik ken ook de inhoud van dat telefoongesprek. Dat was met name bedoeld om te zeggen: je komt maar gewoon en we zullen erover praten, maar we zullen duidelijk zeggen wat we vinden. Ik wil graag weten wat er daadwerkelijk bij die ontmoeting zal worden gezegd en bij de ontmoetingen met de rest van de delegatie, want er reizen meer mensen mee. Ik ontmoet ook mijn Russische collega tijdens het bezoek van president Poetin. Dan kunnen we met de Duitsers precies afstemmen zodat we zo veel mogelijk hetzelfde doen en dezelfde boodschap afgeven. Dan is in onze ogen het effect ook groter. Waarom is de EU kwetsbaar ten aanzien van Rusland? Omdat de EU Rusland voortdurend de kans geeft het ene land tegen het andere land weg te spelen. Het laatste wat ik wil is dat er tussen Hannover en Amsterdam iets gebeurt waardoor de Russen kunnen zeggen dat de Duitsers streng waren maar de Nederlanders niet, of andersom. Dat proberen we te voorkomen. Laat daarover geen misverstand bestaan.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Het is goed om te horen dat er in ieder geval contact is geweest over dat telefoontje tussen Merkel en Poetin. Dan weet de minister misschien ook al waar bondskanselier Merkel hard op de inhoud gaat zijn en zacht op de toon.

Minister **Timmermans**: Dat zullen we heel goed met de Duitsers bespreken. Dat zullen we goed in kaart brengen. Ik weet zeker dat dit ook door de Nederlandse minister-president goed op het netvlies gebracht zal worden. Daarover hoeft de heer Sjoerdsma zich geen zorgen te maken. We zullen ervoor zorgen dat we dezelfde boodschap uitdragen en die boodschap zal helder zijn.

Dan zijn er heel specifieke vragen gesteld door een aantal van de leden over de mensenrechtensituatie. De vraag van de heer Ten Broeke hoe we maximaal gewicht in de schaal kunnen leggen, is terecht. Het antwoord is: door als EU met één stem te spreken. Dat maakt meer indruk. Wat niet moet gebeuren – maar wat wel vaak nog de praktijk is – is dat we zeggen: laat mevrouw Ashton maar de harde boodschap brengen, dan krijgt zij ook de klappen van de Russen en dan hoeven wij bilateraal niets meer te doen. Dan kunnen we zeggen dat Ashton het gedaan heeft en kunnen wij

mooi weer spelen. Daarvoor wil ik waarschuwen. Die tendens zal altijd in de EU aanwezig zijn. Met één stem spreken betekent twee dingen: dat we mevrouw Ashton inderdaad een boodschap laten afgeven en dat we vervolgens als lidstaten diezelfde boodschap bilateraal ook afgeven. Daarin schieten we nog tekort en dat kunnen we de Russen niet verwijten. Als Europeanen moeten we dat beter organiseren dan we tot nu toe gedaan hebben. Ik heb het laatst in de RvE ook in deze bewoordingen aan de orde gesteld. Ik vind niet dat we mevrouw Ashton dit alleen mogen laten opknappen. Dat zal haar positie verzwakken, want de Russen zullen denken: zij moet de rotboodschap brengen, maar we trekken ons er niets van aan want de landen doen het toch niet. We versterken haar positie alleen als we haar die boodschap laten uitdragen en vervolgens haar voor 100% steunen in de contacten die we zelf met de Russen hebben. Zo wil Nederland dat ook gaan doen.

Met betrekking tot de positie van de ngo's heb ik al gezegd dat het nu helaas ook Europese ngo's betreft. Met betrekking tot de ngo's waarmee Nederland samenwerkt, heeft er voorlopig nog geen enkele registratie als foreign agent plaatsgevonden. Ik heb een lijst. Ik geloof dat de heer Omtzigt die wilde hebben. Ik kan deze lijst met de leden delen als ze dat willen. Daartegen heb ik uiteraard geen bezwaar. Haal alleen niet een van de ngo's heel erg naar voren om daarop vervolgens te blijven hameren, dan lok je misschien juist uit dat er iets gebeurt, dat ze als darlings van Nederland of van het Westen worden weggezet en daarmee als bedreigend voor de staatsveiligheid.

Het hele Matra-programma is gericht op het versterken van de lokale capaciteit. Het is niet de bedoeling om er zelf in te sturen maar om de lokale capaciteit ruimte te geven. Daarmee zullen we ook doorgaan. Dat was een vraag van de heer Servaes. We hebben uit het Mensenrechtenfonds in 2012 € 600.000 uitgegeven aan die activiteiten en in 2013 € 700.000. Voor volgend jaar weten we het nog niet, maar ik ben zelf van plan om ervoor te zorgen dat we in ieder geval niet minder en mogelijk meer kunnen besteden aan activiteiten uit het Mensenrechtenfonds gericht op Rusland ten aanzien van ngo's.

De heer Van Bommel heeft een vraag gesteld over het oprekken van het begrip «hoogverraad». Een effect dat door internationale ngo's, maar ook door overheden, opgemerkt wordt, is dat dit een vorm van intimidatie is die werkt, in die zin dat Russen terughoudender worden in de contacten die ze zelf zoeken met internationale ngo's. Er zit een zeker patroon in de wijze waarop de Russische overheid optreedt. Men dreigt met wetgeving of voert wetgeving in, maar vervolgens gaat men niet tot vervolging over omdat men dan denkt: dan komen we in Straatsburg terecht. De invoering van de wetgeving en het dreigen daarmee heeft al effect op het gedrag van ngo's en mensenrechtenactivisten. Dat is het weinig subtiele spel dat in Rusland gespeeld wordt. Dat maakt het natuurlijk lastiger. Wat kunnen we tegen zelfcensuur doen? Als iemand vervolgt wordt, kunnen we internationaal protesteren en kunnen we uiteindelijk in Straatsburg terechtkomen omdat Rusland lid is van de RvE. Tegen dit «subtielere» spel dat leidt tot zelfcensuur, kunnen we internationaal heel moeilijk iets doen, behalve het in politieke zin voortdurend tot onderwerp van discussie maken. En dat doen we ook, maar de juridische instrumenten die we bijvoorbeeld in het kader van de RvE hebben, zijn moeilijker in te zetten omdat er geen concrete casus is om aan te grijpen. Ngo's vertelden mij toen ik vorige maand of iets langer geleden in Moskou was, dat dit spel heel slim gespeeld wordt door de Russische autoriteiten.

Dat geldt ook voor de LHBT-wetgeving. De wetgeving is er misschien wel, maar die wordt niet toegepast. Die wetgeving heeft wel al een tweeledig effect: ze intimideert en wordt door extreemrechtse groeperingen gezien als een vorm van legitimatie van hun homofobe gedrag en zelfs geweld tegen homo's, wat nog veel zorgelijker is. Dan kan de Russische overheid wel zeggen dat ze daartoe niet oproept, dat niet wil en erop tegen is, maar

er wordt wel een klimaat gecreëerd dat drempelverlagend werkt op dit soort idioten, om het zo maar even te zeggen. Daarom is het van belang om dit onderwerp voortdurend aan te kaarten.

De heer Servaes had het over een speech van Barroso. Ik ken die speech niet. Ik zal ernaar kijken. Ik vind dat de Europese Commissie hierin wel een verantwoordelijkheid heeft. Bovendien is mevrouw Ashton vicevoorzitter van de Europese Commissie. Ik neem toch aan dat haar voorzitter geen andere dingen gaat zeggen, maar ik ga het wel na. Het is natuurlijk weer koren op de molen van degenen die denken dat ze de Europeanen allemaal tegen elkaar kunnen uitspelen.

De heer Van Bommel heeft nog naar Oedaltsov gevraagd. Deze zegt dat hij gemarteld is, maar we hebben geen bewijzen van of aanwijzingen voor. Hij staat nog onder huisarrest. Deze maand zal waarschijnlijk zijn proces plaatsvinden en hij riskeert een lange gevangenisstraf. Voor betrokkenheid bij oproer tegen de overheid kan men inderdaad tegenwoordig in Rusland lang achter de tralies verdwijnen. Van de demonstranten die nog in de gevangenis zitten sinds de meidemonstratie, zijn er vijftien aangeklaagd, is er één veroordeeld tot vierenhalf jaar cel, zijn er twaalf nog in voorarrest en hebben er twee huisarrest. Oedaltsov heeft ook nog huisarrest. Dat zal ik even voor de zekerheid checken.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik wil het nog even hebben over de LHBT's en de wetgeving die Rusland in voorbereiding heeft. Die is overigens soortgelijk als in Oekraïne. Rusland heeft in 1993 natuurlijk wel het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) ondertekend. Het EHRM heeft Rusland hiervoor al een paar keer op de vingers getikt. In 2010 was er nog de veroordeling door het EHRM voor het niet toestaan van gayprides. Daarna is die bij mijn weten door de RvE ook nog een paar keer bevestigd. In mijn ogen zou Nederland dan in ieder geval in die fora, die gremia, moeten aandringen op uitvoering en naleving ervan. Ik denk dat dit al een hele queeste is met de Russen. We kunnen ze niet anders laten denken over homoseksualiteit, maar we kunnen ze wel aan de verdragen houden die ze zelf hebben ondertekend en de uitspraken die door rechterlijke instanties zijn gedaan, die daarin zijn opgenomen.

Minister **Timmermans**: Ik ben het 100% eens met de heer Ten Broeke. Dat doen we ook voortdurend op alle niveaus. Het werkt met die mensenrechten in Rusland alleen als we tegen ze zeggen: jullie zijn deze verplichtingen met open ogen aangegaan en het enige wat we doen, is jullie houden aan jullie eigen verplichtingen. Dat is onze taak. Overigens vinden ze het ook hun taak om dat bij ons te doen. Lavrov begon met mij over Nederlandse situaties. A la bonheur, dat vind ik prima. Ik heb het heel concreet laten uitzoeken en hem een antwoord gestuurd naar aanleiding van de casus die hij bij mij aanbracht. Dat is een goede verhouding tussen lidstaten van de RvE. Zo wil ik het ook graag. Ik wil graag worden aangesproken door andere lidstaten van de RvE. Als het niet klopt, corrigeren we het en anders geven we een antwoord waarom de kritiek niet klopt. De heer Ten Broeke heeft volkomen gelijk. We spreken Rusland aan op een zelf aangegane verplichting in het kader van de RvE. Dat geldt ook voor de LHBT's waarbij ze voortdurend proberen te omzeilen dat ze in aanvaring komen met hun eigen verplichtingen. De Russen zijn heel legalistisch en ze zijn ontzettend slim met dat soort dingen. Ze zeggen dat men geen propaganda mag maken voor homoseksualiteit omdat men dan de Russische ziel ziek maakt of dat soort uitdrukkingen. Dan is het aan ons om helder te maken, overigens geholpen door een arrest van het EHRM, dat ze dan het recht van vereniging en vergadering doorkruisen en het recht van vrije meningsuiting. Die dingen moeten we voortdurend doen: heel precies zijn, ook op juridische zaken, want daarin zijn ze zelf ook bijzonder precies. Daarom is die gang langs de RvE zo ontzettend belangrijk. Ik zeg ook tegen de heer Ten Broeke dat we die RvE zo blijven

inzetten. We blijven dit ook actief in het Comité van Ministers voortdurend aankaarten, zoals de Nederlandse leden van de Parlementaire Assemblée het doen via de Parlementaire Assemblée en de Nederlandse regering het doet waar de Nederlandse regering vertegenwoordigd is in het Comité van Ministers.

De heer **Ten Broeke** (VVD): Ik ben blij dat te horen. Volgens mij is het verstandiger dit uit de sfeer van cultuur en goede smaak te halen en de landen vooral te houden aan de verplichtingen die ze vrijwillig zijn aangegaan. We kunnen alleen maar hopen dat dit het meeste effect heeft. In ieder geval is het geen pure symboliek waartoe we deze dagen ook veel oproepen zien.

Een ander punt is natuurlijk die ngo's die we wel financieren. Kan de minister aangeven of er daarbij ngo's zijn die bij het Europees Hof proberen hun case te maken? Kijken we daar specifiek naar? Dat zou dit pleidooi nog meer kunnen ondersteunen.

Minister **Timmermans**: Ja, dat doen we ook. Ik heb niet op een rij welke ngo's hun zaak voor het Europees Hof brengen. Als ik naar het lijstje kijk, kan ik me zo een paar ngo's voorstellen die dit mogelijk doen. Ik wil ze nu niet specifiek noemen. Misschien noem ik er dan eentje die het juist niet doet en vergeet ik er een die het wel doet. De lijn die de heer Ten Broeke voorstelt, zullen we zeker overnemen.

Ik was nog bezig met het beantwoorden van de vragen van de heer Van Bommel over missile defense. De Russische reacties zijn voor hun doen terughoudend. Men heeft behoefte aan aanvullende Amerikaanse informatie om het besluit van de VS te kunnen duiden. Op 15 april is er een bezoek van Donulon. Die ken ik helemaal niet, maar ik hoor van mijn ambtenaar dat hij de national security advisor is. Dat schijnt de eerste mogelijkheid te zijn waarop men hierover in gesprek gaat. De Russische federatie ziet dit bezoek als mogelijkheid om gesprekken over missile defense te hervatten zonder dat men hoge verwachtingen wil wekken over mogelijke resultaten. Ik denk dat ook in Rusland op dit punt een hoop in beweging is, gelet op de mogelijke toenadering tot het nieuwe leiderschap in China en de grote zorgen die de Russen ook hebben over Noord-Korea. Die zorgen beperken zich niet tot Zuid-Korea of de Westerse wereld. Het is voor Nederland heel belangrijk in het kader van de rol die we vervullen in het Non-Proliferation and Disarmament Initiative (NPDI) en in het kader van de Nuclear Security Summit (NSS) waarvoor Nederland over precies een jaar gastheer zal zijn.

We kunnen geen inschatting maken van het aantal gewetensgevangenen of aangeven wie een politieke gevangene is. Ik kan wel vermelden dat er volgens Amnesty een aantal politieke gevangenen is, maar ook in het Russische systeem weet men altijd wel weer een strafklacht te verzinnen voor mensen die vastzitten. Het is dan verdomd lastig te beoordelen of dat een verzonnen of een terechte strafklacht is. Ik vind dat het EHRM leidend zou moeten zijn in het oordeel dat het hierover vel. Zoals men weet, is toegang tot het Hof mogelijk voor alle mensen wier beroepsmogelijkheden nationaal zijn uitgeput. Mensen als Khodorkovski, Navalny en Lebedev zijn door Amnesty aangemerkt als politieke gevangenen. De commissieleden weten dat ik groot respect heb voor Amnesty en het oordeel graag bij Amnesty laat, maar ik probeer op deze manier antwoord te geven op de vraag van de heer Van Bommel.

Ik ben het niet eens met de heer Van Bommel dat homorechten relatief gezien te veel aandacht zouden krijgen. Ik wil heel stellig de indruk wegnemen dat we alleen aandacht voor homorechten zouden hebben. Het speelde nu heel sterk vanwege de voorgenomen wetgeving en het beroep dat ik met een aantal collega's heel nadrukkelijk op de Doema heb gedaan om die wetgeving niet aan te nemen. Het speelt ook omdat het internationaal heel erg breed, en zeer terecht, verontwaardiging heeft

veroorzaakt. Dat neemt niet weg dat de heer Van Bommel groot gelijk heeft dat we ons ook grote zorgen maken over de positie van mensenrechtenverdedigers, van politieke opposanten, van journalisten, van bloggers en anderen die op dit moment onder druk staan in de Russische Federatie. We zullen die problemen zeker niet uit de weg gaan. Een verklaring voor het feit dat men denkt dat we meer aandacht hebben voor homorechten, is misschien dat het aan de orde stellen van homorechten tot een fellere reactie leidt bij de Russische autoriteiten. Men lijkt op dat punt gevoeliger. Dat zal waarschijnlijk ook een culturele component hebben die we ook in andere culturen kennen ten aanzien van homorechten. Dat is voor mij geen enkele reden om het daarom dan maar niet aan de orde te stellen, zeker gezien de verplichtingen die de Russische Federatie soeverein en met open ogen in het kader van bijvoorbeeld de VN en RvE is aangegaan.

De heer Sjoerdsma spreekt over een nieuw IJzeren Gordijn. Dat vind ik toch echt te fors. Er zijn ontwikkelingen in Rusland die ons zorgen baren, maar er is geen sprake meer van een eerste en een tweede wereld zoals we die vroeger kenden. Er is geen sprake van een ideologische oorlog tussen communisme en kapitalisme zoals we die vroeger kenden. Er is geen sprake van het volledig en totaal onderdrukken van alle vrijheden, inclusief de vrijheid om naar het buitenland te reizen, zoals dat onder de Sovjet-Unie het geval was. Ik wil waarschuwen tegen het oproepen van al te forse beelden die doen denken aan het verleden. Daarmee doen we Rusland geen recht. Ik vind het beeld onterecht, zeker gelet op het zich ontwikkelende maatschappelijke middenveld in Rusland. Een van de interessantste dingen uit mijn gesprekken met ngo's in Moskou in februari is juist dat ze zeggen: het is niet meer zwart-wit. Er zijn onder Medvedev ontwikkelingen ingezet waarvan we denken dat die zeker in de grote steden kunnen bekliven, waardoor er meer zuurstof is en waardoor er meer vrijheid is. Daardoor is er een kans dat de middenklasse zich kan ontwikkelen en dat die steeds meer die vrijheden gaat claimen en uitbouwen. Tegelijkertijd is er die nieuwere, sterkere repressie die deze ontwikkelingen weer kan doen kenteren. De organisaties zaten allemaal een beetje tussen hoop en vrees: we hebben wel dingen bereikt en we hopen dat het beklift. In die dynamiek moeten wij proberen zo veel mogelijk het onze te doen om ervoor te zorgen dat die organisaties in een positie blijven om de mensenrechten vooruit te brengen en de civil society in Rusland op een hoger plan te tillen.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Ik zei dat commentatoren een nieuw IJzeren Gordijn zien dalen. Dat betekent niet automatisch dat ik het daarmee eens ben, maar dit is wel een geluid dat steeds nadrukkelijker wordt gehoord van veel progressieven, zowel in Rusland als in de oude Sovjetrepublieken, Oekraïne en Georgië. Wellicht hoort de minister positievere geluiden bij het maatschappelijk middenveld. Dat kan goed. Wellicht is er meer zuurstof. Dat kan ook goed. Zeker is dat de bewegingsvrijheid groter is en dat er geen sprake meer is van een eerste en een tweede wereld. Tegelijkertijd zien we op geopolitiek vlak dat er steeds hardere pogingen worden gedaan om Georgië en Oekraïne in te lijven. En volgens mij zien we wel degelijk onder Poetin, en daarvoor ook al in mindere mate, een toenemende repressie tegen alles wat niet zogenaamd traditioneel Russisch is. Daarom ben ik het ook in het geheel niet eens met de heer Van Bommel over te veel aandacht voor de homorechten. Volgens mij is het symptomatisch voor het probleem van Rusland dat iedereen die zichtbaar zichzelf wil zijn maar die niet lijkt op het traditionele beeld van de heer Poetin, eigenlijk niet meer kan bestaan. Vandaar deze beeldspraak.

Minister **Timmermans**: Ik begrijp de retoriek van de heer Sjoerdsma, maar hij gebruikt ook weer heel forse woorden. Ik geloof helemaal niet dat

Rusland Oekraïne en Georgië wil inlijven. De Russen proberen wel hun invloed te doen gelden in hun buurlanden en veronderstellen dat wij precies hetzelfde doen. Dat is een Europees spel dat al eeuwenoud is en dat zich telkens lijkt te herhalen. Onze reactie daarop is: laat die landen zelf kiezen hoe hun toekomst eruit moet zien. In een land als Oekraïne is dat helemaal niet eenduidig. Een land als Oekraïne zal nooit helemaal ingelijfd worden door een land als Rusland, maar zal zich ook nooit helemaal transformeren in een soort Polen. Het zal altijd in beide werelden aanwezig zijn. Zolang dat land hierin zelfstandig een keuze kan maken, democratisch gelegitimeerd door wat de Oekraïners zelf wensen, is er ook helemaal niets mis mee. Er zullen altijd – hoe moet ik ze noemen – tussenlanden zijn. Daarmee is niets mis, zolang het maar stabiel is en landen die keuze zelf kunnen maken. Als buurlanden met dwang- en drukmiddelen proberen die beslissing te beïnvloeden – en daarvan zou wel eens sprake kunnen zijn – moeten we ons daartegen teweerstellen. We moeten strijden tegen die oude beelden met betrekking tot zowel het IJzeren Gordijn als het recht van grote landen om invloedssferen om zich heen te creëren. In het Russische establishment zijn mensen die vinden dat ze dat recht hebben omdat ze een groot land zijn, dat ze daarom recht hebben op een invloedssfeer. Dat past niet bij de wijze waarop wij in het kader van de RvE Europa hebben ingericht na de val van de Muur. Een duidelijke en heldere reactie daartegen is dan ook passend. De heer Sjoerdsma heeft gelijk dat het belangrijk is dat we opkomen voor homorechten, maar in welke context? Soms is het een discussie die je in Afrika ook hoort, over het proberen te herontdekken van eigenheid. Onderschat die beweging in Rusland niet. Door het einde van de Sovjet-Unie – alle geld kwijt, iedere positie kwijt – is Rusland natuurlijk door een heel diepe identiteitscrisis gegaan. Men heeft zich heel lang vernederd gevoeld. En nu is men aan het zoeken naar wat eigen Russisch is. Ze zijn geen Aziaten, ze zijn geen West-Europeanen, maar wat zijn ze nu? Een onderdeel hiervan is dat het Kremlin probeert de Russisch-orthodoxe kerk daarin te betrekken, want dat is een culturele identiteit die herkenbaar is voor alle Russen. Dan zegt die kerk: dat wil ik wel voor je doen, maar dan ga jij me helpen om allerlei dingen die wij niet zo fris vinden, even weg te drukken. Ik denk dat die dynamiek niet onderschat moet worden en dat in die context homofobe gevoelens worden gevoeld. Dat zou me niet verbazen. Overigens zie je dat niet alleen in Russisch-orthodoxe kring wel eens gebeuren. Sommige leiders van mijn eigen geloofsgemeenschap hebben er ook een handje van. Het is geen uniek Russisch fenomeen. Gelukkig is in Nederland de scheiding van kerk en staat zover doorgevoerd dat we ons daarin niet laten chanteren. De symbiotische relatie tussen de Russisch-orthodoxe kerk en de Russische staat dateert overigens ook al van de tijd van Peter de Grote.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Als woorden als «IJzeren Gordijn» te groot zijn, zijn woorden als «spel» wanneer het over invloedssferen gaat, natuurlijk weer te klein. Laten we daarin dan het midden proberen te vinden.

Ik ben het met minister eens over de zoektocht naar eigenheid van de Russen. Wat daarbij jammer genoeg ook hoort, is het afstoten van alles wat als niet-eigen wordt gepercipieerd. Daarover heeft de minister al gezegd dat we Rusland uiteraard in het raamwerk van de RvE gaan aanspreken op die wettelijke verplichtingen. Tegelijkertijd wil ik de minister, en misschien de premier ook, oproepen om hier hetzelfde te doen als hij in Rusland heeft gedaan. Dat is niet homorechten populariseren, maar in ieder geval vragen om de bescherming van die homorechten. Los van de verplichtingen binnen de RvE is dat toch het minste wat we zouden kunnen vragen. Dat zou opnieuw een duidelijk signaal vanuit Nederland zijn dat we het echt menen en dat het niet een keertje for the record is.

Minister **Timmermans**: Dat zullen we uiteraard doen, maar ze zullen reageren zoals ze altijd reageren. Ze zullen zeggen: hun rechten zijn volledig gerespecteerd, ze worden niet gediscrimineerd, ze worden niet vervolgd. Ze zullen zeggen dat ze er alleen geen propaganda voor mogen maken. Ik geef maar even hun positie aan. En daar gaan wij dan weer tegenin: zij hebben ook het recht van vrijheid van meningsuiting, zij hebben ook het recht van vereniging en vergadering. We zullen zeggen dat ze zich daaraan hebben gecommitteerd, dat er een uitspraak van het EHRM hierover is en dat we hen daaraan zullen houden. Op deze wijze voeren we die dialoog. Het heeft geen enkele zin om met Russen onprecies over dit soort dingen te zijn. Ze zijn zelf extreem precies over de regeltjes en de wetten. Wij zorgen dus dat we zelf heel goed voorbereid zijn. We hebben te maken met vakmensen en topdiplomaten. We moeten ervoor zorgen dat we ons huiswerk voor elkaar hebben, dat we precies weten waarop we kritiek hebben en dat we ze precies aanspreken op de verplichtingen die ze zelf zijn aangegaan. Dat is de enige manier waarop we dit kunnen doen. De heer Sjoerdsma kan erop rekenen dat we dat ook zullen doen.

Tegen de heer De Roon zeg ik dat we natuurlijk bereid zijn om met andere gelijkgezinde landen samen te werken om alle elementen van mensenrechten in de UPR van de Mensenrechtenraad ten aanzien van Rusland aan de orde te stellen. Uiteraard zullen we dat doen. We zullen er ook voor zorgen dat we over de vrijheid van meningsuiting waarvoor de heer De Roon aandacht vraagt, een heldere boodschap afgeven in de Mensenrechtenraad, maar ook in het Comité van Ministers in de RvE en op andere plekken waar dat mogelijk is, onder andere in de bilaterale contacten. De heer De Roon vraagt of ik nog steeds een bilateraal met Rusland wil houden? Mijn antwoord is een volmondig ja. Ja, omdat ik vind dat er veel redenen zijn om de bilaterale elementen op het vlak van cultuur, op het vlak van bestuur, op het vlak van de politiek en op het vlak van de economie met de Russen te bespreken. Dat land gaat niet weg door het negeren. De invloed en de rol van Rusland in Europa verdwijnen niet door het land de rug toe te keren. Uitgaande van mijn analyse dat er sprake kan zijn van een onderlinge relatie die aan beide partijen voordelen biedt en die beide partijen in staat stelt om zich in een meer pluriforme richting te ontwikkelen, kunnen we die relatie met Rusland aangaan.

Ik vind het fantastisch als strakjes het Koninklijk Concertgebouworkest optreedt in Sint-Petersburg. Ik vind het fantastisch als er een Nederlands cultureel festival in Gorkipark in het midden van Moskou wordt georganiseerd waarin we kunnen laten zien hoe cultureel divers de Nederlandse samenleving is. Ik vind het hartstikke goed als Nederland een belangrijke rol speelt in een economisch forum in Sint-Petersburg. En ik vind het net zo belangrijk dat we harde noten kraken met betrekking tot de mensenrechten en de beperkingen die we zien in de zaken in Rusland waarmee we het oneens zijn. Dat is het heel brede palet van de betrekkingen met Rusland.

Denkt de heer De Roon niet dat het een positief effect kan hebben op de ontwikkeling van de Russische rechtsstaat en de bestrijding van de corruptie als we Nederlandse bedrijven in staat stellen om meer met Russische bedrijven samen te werken, meer handelscontacten tot stand te brengen en meer investeringen mogelijk te maken? Ik denk het wel. Alleen moeten we dit niet naïef doen. We moeten niet geobsedeerd zijn door Rusland, maar we moeten ook niet naïef zijn over de nog bestaande problemen. We zijn noch geobsedeerd, noch naïef, maar we vinden het wel heel belangrijk om dit bilaterale jaar te laten plaatsvinden en volledig in te vullen.

De heer **De Roon** (PVV): Uiteraard zijn de verdieping en het meer betekenis geven aan de contacten op al die vlakken die de minister noemt, een goede zaak, maar hebben we daarvoor een viering van de 400-jarige

bilaterale betrekkingen met Rusland nodig? Aan het begin van deze bijeenkomst heeft de minister gezegd: er is niets te vieren, we vieren niks. De perceptie, ook van de burgers in ons land, is een andere. Die beschouwen zo'n jaar voor de 400 jaar bilaterale relatie met Rusland wel degelijk als een feest. Ik blijf in ieder geval van mening dat de huidige situatie weinig of geen aanleiding geeft om iets te doen wat toch door onze burgers wordt gepercipieerd als een feest, ook al is dat misschien niet de bedoeling. Om die reden heb ik gezegd dat we het wat mij betreft nu niet zouden moeten willen. Ziet de minister dit ook zo?

Minister Timmermans: Ik begrijp het misverstand, omdat we 400 jaar Japan, 400 jaar New York en 400 jaar Turkije hebben gehad. Maar hierbij is geen sprake van 400 jaar. Rusland heeft al een aantal jaren – ik denk een jaar of tien – het aanbod aan andere landen gedaan om een bilateraal jaar te organiseren. Bij het bezoek van president Medvedev in 2009 is aan Nederland het aanbod gedaan om met Rusland een bilateraal jaar te organiseren in 2013. Het heeft zo'n jaar met Italië gehad en met Duitsland. Ik vond het een heel eervol aanbod dat men aan Nederland dacht en zegt graag een bilateraal jaar te willen. We hebben toen gezegd: oké, en dat gaat dan over die heel brede baaierd van relaties. Rusland is een heel groot land en Nederland is een klein land. Ik heb drieënhalf jaar in Rusland gewoond. Er is geen Rus, hoog of laag opgeleid, die niet weet waar Nederland ligt en wat Nederland is. Daarop kunnen niet alle Europese landen bogen. Dat heeft te maken met een heel lange geschiedenis die verder teruggaat dan Peter de Grote. Onze rijkdom is niet gebaseerd op de Oost of de West. De moedernegotie waarop de Republiek was gestoeld, kwam uit de Oostzee, die was Russisch hout, bont etc. Ook het ontstaan van de Republiek en de rijkdom van Nederland heeft te maken met de relatie met de Russen. Dus zo ver gaat dat al terug. Dat we dat vieren en dat daarvoor belangstelling is, is evident. Er is veel belangstelling, ook voor de tentoonstelling in Maastricht in het Bonnefantenmuseum. Hiervoor is gewoon heel veel belangstelling in de Nederlandse samenleving. De Hermitage in Amsterdam: ontzettend veel belangstelling. Er is over en weer heel veel belangstelling voor de cultuur. Ik vind het ontzettend belangrijk dat we dat aanknopingspunt gebruiken om dingen te doen waarmee we centen verdienen, om dingen te doen die mensen dicht bij elkaar brengen en om dingen te doen die politiek van belang zijn, dus het aanspreken van elkaar op zaken waarover we het niet eens zijn.

De voorzitter: Mag ik de minister vragen om af te ronden omwille van een wellicht korte tweede termijn van de kant van de Kamer?

Minister Timmermans: Natuurlijk ga ik Syrië aan de orde stellen bij mijn Russische collega, zoals ik dat al een aantal keren heb gedaan. Ik heb het pleidooi gezien van oud-premier Lubbers op dat vlak. Ik begrijp dat pleidooi heel erg goed. Ik wil dat pleidooi nog eens een keer houden, maar ik vermoed al wat het antwoord is dat ik zal krijgen. Dat laat onverlet dat ik de vraag zeker zal stellen. Ik wil de Kamer voorhouden – en ik hoop dat ze het met me eens is – dat we hierbij moeten inzetten op een uitspraak, een mandaat van de VN-Veiligheidsraad. Om de VN-Veiligheidsraad heengaan heeft hierbij geen enkele zin. We moeten inzetten op dat traject en daardoor de druk op Rusland maximaal en heel breed houden. Het is van belang dat er een einde komt aan deze humanitaire situatie. Er is geen militaire oplossing voor dit conflict, maar alleen een politieke oplossing. We moeten zo veel mogelijk druk uitoefenen zodat er geen vliegtuigen meer tegen de bevolking kunnen worden ingezet. We moeten zo veel mogelijk druk uitoefenen zodat er beweging komt in de Veiligheidsraad en dat zullen we zeker doen. Ik zal dat in ieder geval doen in de gesprekken met mijn collega Lavrov. Ik neem aan dat het

ook in de andere gesprekken aan de orde zal komen. Daarvoor zal ik in ieder geval zorgen.

We zijn het er allemaal over eens dat de kwestie-Magnitski een voorbeeld is van een rechtsstaat die heel slecht functioneert. We vinden allemaal dat de schuldigen aan de dood van Magnitski gestraft moeten worden. We zijn heel teleurgesteld dat het Russische openbaar ministerie op 19 maart de zaak gesloten heeft. Dat laat een buitengewoon onbevredigd gevoel achter, een geschonden rechtsgevoel. We zijn het zeer eens met de verklaring van Cathy Ashton. Het sluiten van de zaak aan de ene kant en het openen van een proces tegen iemand die overleden is aan de andere kant, is bijzonder wrang en roept grote zorgen op over de stand van de rechtsstaat in Rusland. Dat heb ik ook bij mijn collega aan de orde gesteld. De EU en Nederland hebben op alle mogelijke niveaus de zaken opgebracht. Onze mogelijkheden zijn zo langzamerhand wel uitgeput. De Amerikaanse stap is genoemd. Ik weet niet of die tot veel resultaat heeft geleid, behalve het in mijn ogen zeer betreurenswaardige gevolg dat Russische kinderen geen betere toekomst meer kunnen krijgen bij Amerikaanse adoptieouders. Het is toch wel heel treurig dat dit een van de gevolgen is.

We moeten nu afwachten wat de uitkomst zal zijn van de zaak die de moeder van Magnitski bij de RvE heeft ingediend. Op 20 maart heb ik samen met mijn Tsjechische, Duitse, Zweedse en Britse collega een brief gestuurd aan secretaris-generaal Jagland van de RvE om hem nog eens op dit punt aan te sporen.

Er is gesproken over een visumban tegen de lijst van 80 die in het Amerikaanse congres aan de orde is geweest. Dit is technisch vanuit de EU haast onmogelijk. Het is ook juridisch discutabel en dat kan ik me voorstellen. Waar baseert men zich op? Op een lijst die door de heer Browder is opgesteld. Dat kan allemaal kloppen, maar juridisch gezien is dat niet iets waarmee ik de Russische autoriteiten kan overtuigen; de Europese autoriteiten overigens ook niet. Het grootste probleem dat ik tegenkom, is dat er gewoon geen draagvlak hiervoor is in de EU. Dat is gisteren op mijn verzoek nog eens gecheckt, maar er is gewoon geen draagvlak in de EU om dit pad op te gaan. Ik wil wel graag doen wat de heer Ten Broeke aan mij vraagt. Op 16 mei is het Comité van Ministers van de RvE. Dan zal ik de kwestie weer aan de orde stellen en nogmaals benadrukken dat de RvE dit traject blijft hanteren zodat we vanuit de Parlementaire Assemblee en het Comité van Ministers aan dezelfde kant en even hard aan het touw trekken. De heer Van Roon had het al over de UPR in de Mensenrechtenraad. Daar zullen we de kwestie ook expliciet noemen. We zullen zo veel mogelijk blijven werken aan draagvlak om dit in gezamenlijkheid met anderen te doen. Ik zie oprecht niets in een Nederlandse alleingang op dit punt. Het zal niets uithalen voor de zaak zelf en het geeft de Russen een alibi om één land in de EU aan te pakken als een soort voorbeeld voor de rest. Zo van: denk erom, als jullie aan zoiets denken, krijgen jullie ook met deze gevolgen te maken.

Visumliberalisering of -facilitering is reciproque. Een van de commissieleden vroeg hiernaar. Uiteraard, als wij het doen aan onze kant, dan moeten zij het doen aan hun kant. Ook bij de dienstpaspooften zullen we draagvlak moeten zoeken binnen de EU, want we kunnen niet meer zelfstandig besluiten welke paspoorten wel en welke niet. Als het de wens van de Kamer is, wil ik me zeker met mijn Europese collega's erover verstaan of er mogelijkheden zijn of dit te doen. Ook hierbij moeten we heel concrete aanwijzingen hebben dat we echt te maken hebben met mensenrechtenschenders. We kunnen niet arbitrair zo'n lijst samenstellen. Ik wil graag op het verzoek van de heer Ten Broeke ingaan en bekijken of er hiervoor bij de Europese collega's draagvlak te vinden is

De **voorzitter**: Ik dank de minister voor zijn beantwoording in eerste termijn. Ik stel een korte tweede termijn van twee minuten voor. Dan heeft

de minister vijf minuten om te reageren. Mag ik de leden vragen zich hieraan te houden als het enigszins kan?

De heer **Ten Broeke** (VVD): Voorzitter. Ik dank de minister voor de beantwoording. Allereerst dank ik de minister voor in ieder geval de poging om de zaak-Magnitski op de agenda te houden in het forum dat zich daarvoor het meeste leent. Vanuit zijn optiek is dat natuurlijk het Comité van Ministers in de RvE. Ook wij hebben leden. De heer Omtzigt zit daar ook, dus wij kunnen er van onze kant ook het nodige aan doen. Ik snap en ik wens ook zelf niet dat de minister een alleingang gaat omdat het de zaak geen goed doet en het Nederland ook geen goed zal doen. Over de visa zei de minister terecht dat het reciproque moet zijn. Op het moment dat hij Russen uitnodigt om vooral de Bijenkorf te komen bevolken... We hebben natuurlijk ook die officiële visa die worden afgegeven voor de officials. Daarin zit wellicht ruimte. Dat zou ik graag zien zonder dat ik de minister wil bombarderen tot een soort OM dat met de lijst van Browder aan de slag moet gaan. Ik denk dat dit winst is en dat we dan in ieder geval een stap hebben gezet.

De minister zei dat de afhankelijkheid van gas in zijn ogen niet zal leiden tot een verminderde openheid. Dat is niet het pleidooi dat ik hier heb gehouden. Ik heb gezegd dat het leidt tot een verminderde invloed. Het is wel degelijk zo dat Poetin om de haverklap dreigt met het dichtdraaien van de gaskranen en daarvan af en toe ook gebruikmaakt. Met vijf landen in de EU die voor meer dan 90% afhankelijk zijn van Russisch gas, is het een machtig wapen. Het is niet voor niets dat de Amerikanen met betrekking tot die diversificatie bijvoorbeeld door de boringen naar schaliegas zichzelf een, laat ik maar zeggen, comfortabele positie hebben bezorgd. Ik meen dat de minister zelf daarop ook recentelijk in een speech heeft gewezen. Ik heb het puur over de machtspolitieke invloed die daarvan uitgaat. Zoals ik al zei, voor de Russen is de energiepolitiek buitenlandse politiek en omgekeerd.

Met betrekking tot de handelsbelangen en het optreden van de Russen in de WTO ben ik ook blij met de Lukoiltankstations aan de Nederlandse snelwegen. Hun deelname aan de interne markt is prima, maar wel graag op de hierbij gestelde voorwaarden. Nu zien we al in de WTO hoe moeilijk dat is en hoezeer Nederlandse exporteurs soms last hebben niet alleen van de achterstand die de Turkse interne markt heeft, maar sowieso van de opstelling en de dominantie van de Russische politiek in de meeste Russische bedrijven. Daarvoor moet aandacht blijven en het moet hoog op de agenda blijven staan, want daarvoor is onze handelsrelatie te belangrijk.

De heer **Servaes** (PvdA): Vertrekkend collega Van Bommel bood zijn twee minuten aan mij aan, maar ik weet niet of de voorzitter daarmee akkoord gaat.

De **voorzitter**: Dacht u echt dat het in deze commissie zo gaat? Nee, ik moet u teleurstellen, maar het was het proberen waard.

De heer **Servaes** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn antwoorden in de eerste termijn. We hebben over belangrijke zaken gesproken. We zijn diep ingegaan op de mensenrechten. Het lastige bij dit bezoek is natuurlijk waarop we de nadruk willen leggen en waarop we willen focussen. Terecht is er over de homorechten gesproken. Hiervoor zal bij het bezoek uitgebreid aandacht gevraagd worden. Als het niet in de zaal is, is het wel buiten de zaal door de demonstraties die zullen plaatsvinden. Collega Ten Broeke wees ons al op de wat, laat ik zeggen, homo-erotische afbeeldingen van de Russische president die rondgaan. Het mooiste zou natuurlijk zijn als er een boottocht plaats zou vinden – ik denk dan aan het bootje van Jort Kelder – waarbij onze eigen premier zijn

torso nog eens aan het publiek laat zien. Maar dat zal waarschijnlijk niet gebeuren.

Even serieus, waarop moeten we ons richten? Ik denk dat we de ontwikkelingen in de laatste weken rond de mensenrechtenorganisaties en andere ngo's die onder vuur liggen, stevig aan de orde moeten stellen. De minister noemde de fondsen die uit het Mensenrechtenfonds beschikbaar zijn, maar op dit moment is er nog ongeveer € 300.000 uit het Matrafonds beschikbaar. Kan de minister aangeven of de organisaties die uit dat fonds steun ontvangen, gefaciliteerd worden uit andere middelen, uit dat Mensenrechtenfonds, voor zover ze daaraan behoefte hebben? Het lijkt me heel belangrijk dat punt te maken en om publiek aan te geven dat we vierkant achter die organisaties blijven staan.

De heer **Sjoerdsma** (D66): Voorzitter. Ik dank de minister voor de antwoorden. Het eerste punt waarop ik nog nader wil ingaan, is de ngo-wetgeving. Dit najaar organiseren we in het bilaterale jaar het zogenaamde EU-Russia Civil Society Forum, waarin ngo's vanuit zowel Rusland als de EU worden uitgenodigd bij elkaar te komen. Ik vraag me hierbij drie dingen af. Gaat dit forum door nu de situatie in Rusland voor ngo's zodanig is veranderd? Hoe realistisch is het dat we daar een fatsoenlijke dialoog kunnen hebben? In welk opzicht kan dit gevaarlijk zijn voor de ngo's? Op grond van buitenlands geld worden ze gebrandmerkt, maar natuurlijk ook bij samenwerking met buitenlandse organisaties. Het tweede punt is de visaliberalisatie. Het steekt me toch een beetje, dus laat ik maar een opheldering vragen. Als er geen Europese consensus is over visabans voor Russische officials die mensenrechten schenden, is er dan wel Europese consensus over visaliberalisaties? Als die er niet is, is er dan geen ruimte om er een totaalpakket van te brouwen waarbij de ene groep een gedeelte krijgt en de andere groep een gedeelte? Terecht werd gezegd dat de gascrisis met Oekraïne de positie van Rusland nadrukkelijk niet heeft versterkt. De landen hebben alternatieve bronnen ontwikkeld. We zijn minder afhankelijk en hebben daardoor een sterkere stem. Dat strookt niet met een minister die pleit voor een grotere wederzijdse onafhankelijkheid. Hoe ziet de minister dit?

De heer **De Roon** (PVV): Voorzitter. Als men mij zou vragen welk gevoel ik overhoud aan dit AO over het bilaterale jaar met Rusland, moet ik antwoorden: een bedrukt gevoel. Als ik naar de poten mensenrechten en handel kijk, zie ik geen aanknopingspunten waaruit afgeleid kan worden dat er een mogelijkheid tot verbetering op deze vlakken is. Misschien levert de culturele poot nog wat op. Een leuke tentoonstelling in Maastricht, hoor ik, en misschien krijgen we wat aardige culturele voorstellingen, maar daarmee lijkt het wel gedaan te zijn. Ik krijg helemaal een nare smaak in mijn mond van de mededeling van de minister dat er in de EU geen draagvlak is voor maatregelen naar aanleiding van de Magnitski-zaak. Er is in de EU wel een draagvlak om voor tientallen mensenrechtenschenders in Zimbabwe de sancties op te heffen, maar er is geen draagvlak om enige maatregel naar aanleiding van de Magnitski-zaak en soortgelijke mensenrechtenschendingen te nemen. Ik vind dat echt een morele blamage. Maar goed, we moeten niet bij de pakken neerzitten. Ik heb de minister gevraagd eens aan te geven waaraan hij denkt, als hij zegt dat hij nog eens goed gaat kijken naar mogelijkheden en middelen met betrekking tot Rusland om samen te werken bij de ontwikkeling van de rechtsstaat en de ontwikkeling met betrekking tot anticorruptie en mensenrechten. Ook de rol van het ministerie van Veiligheid en Justitie zou de minister hierbij willen betrekken. Ik heb ernaar gevraagd, maar zeven weken later heb ik er nog geen antwoord op gekregen. Misschien dat de minister dat antwoord nu wil geven. Als hij dat niet kan doen – het zou kunnen dat hij nog niet zover is – vraag ik hem de Kamer hierover een brief te sturen

voor het einde van het zomerreces. Dan heeft de minister genoeg tijd om het verder uit te werken samen met de minister van Veiligheid en Justitie.

De heer **Omtzigt** (CDA): Voorzitter. Ook ik houd een heel vervelend gevoel over aan de mensenrechten en aan het feit dat de vraag of de minister vindt dat de mensenrechten verslechterd zijn of niet, niet beantwoord wordt.

De **voorzitter**: De minister heeft overigens in zijn eerste termijn gelijk hierop geantwoord, maar gaat u verder met uw betoog.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik kom er nog wel een keer op. Met deze verslechterde mensenrechtensituatie hebben we dus te maken met een partner als Rusland. De minister zegt: de schuldigen aan de dood van Magnitski moeten gestraft worden; de casus is op 19 maart gesloten, maar mijn mogelijkheden zijn uitgeput. Dat vind ik een bijzonder onbevredigend antwoord of, laat ik het zo zeggen, ik vind dat een bijzonder onbevredigende situatie als we ons daarin bevinden. Ik krijg graag de terugkoppeling welke landen nu wel of niet voor een vorm van koppeling zijn tussen aan de ene kant visumliberalisatie en aan de andere kant de blokkade van een aantal mensen. De koppeling neem ik van mijn D66-collega over. De Parlementaire Assemblee is namelijk heel duidelijk geweest. Nummer 14 in de resolutie van de Monitoring Commissie, die na zes jaar eindelijk weer keer verscheen, vraagt gewoon om straffen voor degenen die Sergej Magnitski en mevrouw Trifonova gedood hebben. Kan de minister ons die terugkoppeling geven en kan hij ons de brief aan de heer Jagland doen toekomen, zodat die openbaar wordt en zodat landen ook openbaar zeggen wat ze bedoelen?

Verder ben ik wel benieuwd of de minister ons op de hoogte wil houden als er ngo's die door Nederland gefinancierd worden – en inderdaad hoeven we die lijst niet uitgebreid te citeren – aan het eind van het jaar als foreign agent aangemerkt worden. Als dat zo is, betekent dat wel iets voor de wijze waarop we met elkaar omgaan.

Tot slot over Syrië. Ziet de minister kans op enige vorm van terughoudendheid van alle kanten, tot het stoppen van wapenleveranties, of komen we daar niet verder, ook in relatie tot Duitsland? Ik waardeer de inspanningen en ik waardeer de inzet die ik oprecht bij de minister zag. Ik zit met het probleem of hij dat ergens gaat oplossen. Waar ziet hij de oplossing in relatie tot Rusland en Iran in de wapenleveranties aan het Syrische regime?

De **voorzitter**: Ik verzoek de leden de minister eerst in tweede termijn te laten uitspreken gezien de tijd. Mochten er dan nog vragen zijn, dan wachten we daarop.

Minister **Timmermans**: Voorzitter. Tegen de heer Ten Broeke zeg ik het volgende. Het is helder dat we de kwestie-Magnitski op de agenda houden. Anders zouden we er niet voortdurend over beginnen met de Russen. Anders zou ik het niet weer in het Comité van Ministers aan de orde stellen. Anders zou ik er niet weer voortdurend bij het UPR in de Mensenrechtenraad over beginnen. En anders zou ik het niet voortdurend tot onderwerp van discussie in de EU maken. Dus voor mij is die zaak helemaal niet gesloten. De Russen hebben de zaak gesloten verklaard; wij vinden dat hij niet gesloten is.

De visumliberalisatie is niet iets wat morgen gaat gebeuren. De Europese Commissie heeft een mandaat gekregen om namens de EU hierover gesprekken te voeren. Dat zullen we voorzichtig, stapje voor stapje, doen. Over die dienstpaspoorten valt ook nog een heleboel te zeggen. Er is een heel lange traditie, eerst in de Sovjet-Unie en later in Rusland, om de halve bevolking een dienstpaspoort te geven. Ik vind dat we eerst eens

een goede discussie met de Russen moeten hebben wat nu precies een dienstpaspoort is en wie dat allemaal krijgen. Dat moet nog allemaal gebeuren. Ik weet zeker dat we voldoende draagvlak krijgen om die notoire mensenrechtenschenders buiten de EU te houden. Daarover maak ik me geen zorgen. Ik heb het hier nog niet vermeld, maar hierbij heeft overigens het Europees Parlement nog een rol te spelen. Ik neem tenminste aan dat het Europees Parlement over die 80 een besluit zou kunnen nemen. Mijn ambtenaar bevestigt dat het zou kunnen. Ik heb helaas op basis van mijn gegevens onvoldoende juridische vaste grond onder mijn voeten ten aanzien van die 80, maar daarover hebben we het al gehad.

Ik wil niet dat we hier uit elkaar gaan met het gevoel dat de minister van Buitenlandse Zaken de Magnitski-zaak laat lopen. Dat is absoluut niet aan de orde. Integendeel, die zaak ligt mij ook zwaar op de maag, en niet omdat het de enige zaak is. Ik vrees dat er meer van dit soort zaken zijn. Deze zaak heeft een hoog profiel gekregen door toevallige omstandigheden van de inzet van de heer Browder en het feit dat hij die inzet kon financieren. Dat is zeker niet vergund aan iedereen in Rusland die tussen de raderen van dit repressieve systeem terechtkomt. Deze zaak staat echter wel symbool voor zaken die in Rusland voorkomen en waarmee we grote moeite hebben. Ik wil hierover tussen ons geen enkel misverstand laten bestaan.

Ik ben het niet helemaal eens met de heer Ten Broeke over de afhankelijkheid van gas. Ik heb namelijk gemerkt dat het feit dat de Europeanen zich hebben aangepast toen de vorige keer de gaskraan dicht ging, de Russen nu veel terughoudender maakt in het dreigen met het dichtdraaien van de kraan en het dichtdraaien. Met de Oekraïners steggelen ze over het geld. Ze proberen de Oekraïners te verlokken met gunstiger condities als deze in een economische unie met Rusland stappen. De Russen hebben gemerkt dat ze zichzelf vreselijk in hun eigen voet hebben geschoten met het afsluiten van het gas naar Europa. Ook die landen die voor 90% afhankelijk zijn van Russisch gas voor hun energievoorziening, zoals Slowakije en andere, hebben inmiddels door een andere structuur van de pijpleidingen ervoor gezorgd dat ze niet droog komen te staan, mocht er weer zoiets gebeuren. Daaraan hebben we ons dus aangepast. Ik zou niet onderschatten hoe nerveus Rusland nu wordt van schaliegas. Het ziet dat dit de prijs van gas gaat drukken, de diversificatie van de voorzieningen zal doen toenemen en wellicht de machtspositie zal ondermijnen. Dat heeft effecten op de buitenlandse politiek maar ook op de binnenlandse politiek, omdat de hoogte van de olie- en gasprijs in grote mate bepaalt of de Russische regering nog in staat is de rekeningen te betalen. De Russen leven eerlijk gezegd eigenlijk wat op te grote voet ten aanzien van het staatsapparaat dat ze handhaven. Ze zijn bovendien ook erg afhankelijk van de olieprijs. Dit heeft dus direct met de binnenlandse en buitenlandse stabiliteit te maken. De Russen hebben dus belang bij vaste contracten en vaste leveranciers voor de langere termijn, zodat ze zeker weten dat ze op iets kunnen bouwen.

De heer Servaes had een vraag over Matra en het Mensenrechtenfonds, met name of we de € 350.000 Matra-gelden kunnen dekken uit de andere fondsen. Die € 350.000 is geld dat beschikbaar is voor lopende projecten die dit jaar worden uitgevoerd. Daarna kunnen we deze en andere ngo's steunen vanuit het Mensenrechtenfonds. Dat zijn weer nieuwe projecten. Die ngo's zullen steun ontvangen uit het Mensenrechtenfonds en ik ben ook stellig van plan dat te doen.

De heer Sjoerdsma vroeg of het Civil Society Forum doorgaat. Ja, dat gaat door en ja, dat is realistisch. Er is ruimte voor gegeven door de Russische overheid; het vindt dus plaats. Er komen serieuze mensen op af. Ook als de Russen het er niet mee eens zijn, ze laten het wel plaatsvinden en we zullen de mogelijkheden maximaal gebruiken om er iets mee te bereiken.

Mijn excuses aan de heer De Roon, want hij heeft terecht vermeld dat ik zijn vraag over V&J en Rusland niet had beantwoord. Dat zal ik alsnog doen. Er is een bilaterale samenwerking met het Russische ministerie van Justitie met betrekking tot justice for business, om ervoor te zorgen dat er rechtszekerheid ontstaat voor bedrijven in Rusland zodat zowel internationale en buitenlandse bedrijven als Russische bedrijven voor het doen van zaken voldoende rechtsbescherming hebben.

Justice for people gaat echt voor de rechtsstaat. Minister Opstelten is eregast bij het International Legal Forum in Sint-Petersburg dat in mei zal plaatsvinden. Nederland zal in een aantal relevante seminars op de punten van justice for business en justice for people een inbreng leveren. Bovendien is er een uitwisseling met Russische rechters die door de Raad voor de rechtspraak in Nederland zullen worden ontvangen en kennis zullen maken met de rechtbanken en de praktijk van rechters in Nederland.

Ik betreur het bedrukte gevoel van de heer De Roon. Ik hoop dat we aan het einde van dit jaar dit bedrukte gevoel weg hebben kunnen nemen. Dat we niet tot één stem kunnen komen in de EU, vind ik ook een blamage. Dat woord wil ik best voor mijn rekening nemen. We blijven eraan werken om de EU wel op één lijn te krijgen samen met Cathy Ashton, die op dit punt erg behulpzaam is.

De heer Omtzigt is wederom op de Magnitski-zaak teruggekomen. Ik heb net al uitvoerig betoogd waarom ik vind dat hij geen gelijk heeft als hij zegt dat we dit maar laten lopen.

Hij had nog een opmerking over de wapenleveranties aan Syrië. Ik ben heel pessimistisch over de mogelijkheden om die wapenleveranties te beëindigen. Het is duidelijk dat de Russische overheid op geen enkele manier bereid is om te stoppen met wat zij lopende contracten noemt. Dat is toch het allergrootste probleem. Vanuit Iran worden er massaal wapens geleverd en aan de andere kant worden ook wapens geleverd. Ik ben op dit punt buitengewoon pessimistisch, maar dat zal mij er niet van weerhouden om toch door te gaan om proberen te bereiken dat er een einde komt aan die wapenleveranties en dat er een politiek proces wordt gestart met behulp van de Veiligheidsraad van de VN.

Natuurlijk zullen de mensenrechten integraal onderdeel zijn van de dialoog die we met Rusland zullen voeren. Ik heb vandaag uitvoerig betoogd waarop we de nadruk zullen leggen. We zullen nadruk leggen op het hele palet en we zullen daaruit geen elementen halen. Het zal de Kamer niet verbazen dat we bijzondere aandacht zullen vragen voor de prioriteiten in ons mensenrechtenbeleid. Dat zijn mensenrechtenverdedigers en de positie van vrouwen. Dat is in Rusland misschien iets minder een probleem dan in andere delen van de wereld, behalve dan op sommige terreinen. Zeker LHBT zal voor ons een belangrijke prioriteit zijn. Ik wil er echt geen enkel misverstand over laten bestaan dat ik, samen met de heer Omtzigt in zijn hoedanigheid van vicevoorzitter van het Comité de suivi van de RvE en als lid van de Parlementaire Assemblee, aandacht zal blijven vragen van het Comité van Ministers en de Nederlandse regering voor de Magnitski-zaak en die zal blijven aanklaarten. Het doel dat we willen bereiken, is hetzelfde, namelijk dat het rechtsgevoel dat bij ons en bij velen, en niet alleen in Nederland, geschonden is, toch recht wordt gedaan via de instrumenten die de RvE daartoe biedt.

De heer **Omtzigt** (CDA): Kan de minister de brief aan de heer Jagland aan de Kamer doen toekomen?

Minister **Timmermans**: Die brief komt eraan.

De heer **Omtzigt** (CDA): Kan de minister in een terugkoppeling aangeven welke landen in de EU niet akkoord zijn met eventueel een vorm van

visasancties? Ik snap dat dit niet onmiddellijk kan, maar wanneer die vergadering heeft plaatsgevonden.

Minister **Timmermans**: Het is niet gebruikelijk dat je posities van landen bekendmaakt. Die brief krijgt de Kamer. Ik voel me er een beetje ongemakkelijk over. Ik deel die nu wel met de commissie, maar ik heb niet aan mijn collega's gevraagd of ze het hiermee eens zijn. Maar goed, ik wil de brief aan Jagland toch wel delen met de Kamer; ik zie er geen bezwaar in. Met betrekking tot de vraag welke landen wel akkoord zijn en welke niet, moet ik volstaan met de opmerking dat er totaal geen draagvlak was voor een gezamenlijke Europese positie. Daarbij sluit ik niet uit dat een of twee landen misschien bereid zouden zijn, maar meer dan dat zal het niet geweest zijn. Gelet op de mores en de afspraken die we hebben in de EU voel ik er niets voor om aan de commissie aan te geven welke landen dit zijn geweest.

De **voorzitter**: Ik dank de minister voor de uitvoerige beantwoording zowel in eerste als in tweede termijn.

De volgende toezeggingen zijn gedaan.

- De minister stuurt de brief aan Jagland van de RvE aan de Kamer.
- De Kamer krijgt een kopie van de projecten waarover de minister zojuist heeft gesproken.

Ik dank de minister voor zijn aanwezigheid en de aanwezigen op de publieke tribune voor hun belangstelling. Ik dank de leden en hoop uiteraard de heer Servaes nog eens terug te zien in deze commissie. Ik wens iedereen een fijne avond en sluit hierbij de vergadering.

Sluiting 19.10 uur.